

שאלות ותשובות קצרות

1. הכשר לפסח על בשמים ועל מוצרי טיפוח

שאלה | האם יש צורך בהכשר לפסח על בשמים או על שמפו וכדומה?

תשובה | בשו"ע¹ נפסק שחמץ שנפסל ממאכל כלב קודם זמן איסורו, מותר לקיימו בפסח. אולם ברא"ש² מבואר שאף שמותר לקיימו, מכל מקום אסור לאוכלו, משום שאם אוכלו נמצא שהאדם מחשיבו אוכל, וזה אסור. מכאן ניתן להסיק שכל המשחות והתמרוקים, אם נפסלו ממאכל כלב - מותר להשתמש בהם. ואולם יש שחששו משום דקיימא לן 'סיכה כשתייה'³, ולכאורה כיוון שמעורב במוצר חמץ, אסור גם לסוך בו בפסח, אך רבים כתבו⁴, שכיוון שאיסור 'סיכה כשתייה' בשאר איסורים הוא ודאי דרבנן, בכהאי גוונא, אם המוצר אינו ראוי למאכל כלב, והחמץ המעורב בו נפסל מאכילה קודם זמנו, לא חל עליו איסור כלל ומותר הוא בהנאה, ונראה שודאי אפשר להקל. אולם יש שכתבו⁵ שיש להחמיר ב'סיכה כשתייה', גם אם המוצר נפגם ממאכל כלב. למעשה ניתן להקל כדעת רוב הפוסקים, ולהשתמש בבשמים ומוצרי טיפוח לשימוש חיצוני, שאין עליהם הכשר לפסח, אם נפסלו ממאכל כלב⁶.

2. הכשר על צלחות חד-פעמיות

שאלה | מדוע צריך הכשר לפסח על צלחות חד פעמיות, הרי את הצלחת אין אוכלים?

תשובה | לא כל הכלים לשימוש חד פעמי צריכים הכשר לפסח, ואולם יש מוצרים שבתהליך הייצור שלהם משתמשים בחומרים המצריכים הכשר:

1. שו"ע או"ח סי' תמב סע' ט.
2. פסחים פרק ב סימן א.
3. עיין בשו"ת יחוה דעת, חלק ד סימן מג, שמביא את כל הסוגיה. ובקצרה: יש הסוברים שמה שאמרו 'סיכה כשתייה', זה רק גבי איסורי יום הכיפורים, אבל בשאר איסורים לא אמרין 'סיכה כשתייה'; ויש שחלקו על כך וסברו שגם בשאר איסורים אמרין 'סיכה כשתייה'. ואולם האיסור לכולי עלמא הוא מדרבנן.
4. פרי חדש, יו"ד סימן קיז ס"ק ד; ערוך השלחן, סימן קיז סעיף כט; חזו"א, דמאי סימן טו ס"ק א. ועיין שו"ת אור לציון, חלק ג פרק ח דין ו ובהערה שם, שהרחיב מאוד בעניין זה, ולמעשה גם הוא כתב להתיר.
5. עיין שו"ת שבט הלוי, חלק ב סימן מח, שהבין כך בדברי הש"ך, וכתב שדבר זה נתון במחלוקת הפר"ח והש"ך.
6. התשובה היא רק לגבי מוצרים שהשימוש שלהם חיצוני, ולא לגבי מוצרים שבאים במגע עם הפה.

א. כלים חד פעמיים העשויים מפלסטיק: אינם צריכים כלל כשרות לפסח.
 ב. כלים חד פעמיים מנייר או קרטון: לפעמים שמים על הקרטון עמילן, וקשה לדעת ממה הפיקו את העמילן, ייתכן שהעמילן הופק מחיטה, ולכן יש להחמיר ולרכוש מוצרי נייר עם הכשר לפסח.⁷
 ג. תבניות אלומיניום ונייר כסף: בתהליך רידוד האלומיניום משתמשים בשמנים שונים כדי לקרר את האלומיניום, ופעמים שהשמנים משתמשים בהם הם שמנים מן החי שאסורים. כיוון שאין אנו יכולים לדעת באיזה שמן משתמשים, ראוי להחמיר ולצרוך תבניות שיש עליהם הכשר לכל השנה, ואולם אין צורך בהכשר מיוחד לפסח, כיוון שאין משתמשים בשמנים של חמץ.

3. הכשרת הכיריים לפסח

שאלה | ראיתי שאתם מדריכים להכשיר את הכיריים לקראת פסח. האם אין די בכך שהכיריים מתלבנות כל הזמן במהלך השימוש בהן, ודבר זה מכשיר אותן כל הזמן?
תשובה | קשה לסמוך על כך שהחצובות מכשירות את עצמן כל הזמן, כיון שפעמים רבות נשפך אוכל על החצובות גם במקום שאינו סמוך לאש ממש, ולכן יש להכשיר את החצובות לקראת פסח. לדעת חלק מהפוסקים, די לנקות את החצובות היטב ולהגעילן.⁸ לדעת הרמ"א, יש ללבן את החצובה בליבון קל.⁹ בעזרת מבערי הגז, קשה ללבן את כל החצובה בצורה טובה, ומומלץ מאוד להשתמש ב'ברנר' ('כלב גז'), וללבן בעזרתו את כל החצובה. בדרך זו אנו בטוחים שהאש הגיעה לכל המקומות. את מבערי הגז עצמם אין צורך להכשיר, כיוון שבהם באמת בוערת האש כל הזמן, והם מתלבנים מאליהם.

4. הכשרת תנור לפסח

שאלה | אימי אינה נוהגת להשתמש בפסח בתנור שהשתמשה בו כל השנה, גם אם מכשירים אותו. האם יש מקור למנהג זה? אם כן, האם הוא מנהג טוב?
תשובה | בהלכות הכשרת כלים יש שלוש רמות הכשרה: 1. הגעלה 2. ליבון קל 3. ליבון חמור.
 כדי לדעת לאיזו רמה של הכשרה נזקק הכלי אנו בודקים כיצד הוא נאסר:
 א. כלי שנאסר מהיתר (לדוגמא: כלי חלבי שאינו בן יומו, שבישלו בו בשר, ולרוב השיטות גם כלי שבישלו בו חמץ), ניתן להכשירו בהגעלה או בליבון קל.
 ב. כלי שבלע איסור (לדוגמא: בושל בו בשר טרף), אם הבליעה הייתה על ידי נוזל (הבשר הטרף בושל בכלי עם מים), גם אותו ניתן להכשיר בהגעלה.¹⁰

7. ניר אפיה ומנג'טים אינם צריכים כשרות לפסח

8. חזון עובדיה לפסח, עמ' קלז.

9. רמ"א לשו"ע, או"ח ס' תנא סע' ד. דעת הרב מרדכי אליהו להחמיר כדעת הרמ"א ויש ללבן את

החצובות, עיין הלכות חגים פרק ה סימן עח.

10. שו"ע, או"ח ס' תנא סע' ה.

ג. כלי שבלע איסור ביבש (לדוגמא: בשר טרף שנצלה בתבנית בתנור, לחם שנאפה על תבנית ורוצים להכשיר את התבנית לפסח), אי אפשר להכשירו בהגעלה או בליבון קל, אלא רק בליבון חמור¹¹.

הכשרה בליבון חמור נעשית בחימום הכלי באש עד שייצאו ממנו ניצוצות¹². הכשרה בליבון קל נעשית בחימום הכלי עד לרמת חום כזו, שאם נניח קש על הכלי, הקש יישרף. למעשה, בעניין הכשרת תנור לפסח רבו המחלוקות:

יש הסוברים שדי להכשירו בליבון קל, הואיל ומן הדין די היה בהגעלה, כיוון שהבליעה בו נעשית דרך זיעת חום התנור, דהיינו בנוזל בלבד¹³. לעומתם, יש המחשיבים את הזיעה בתור דבר המצריך ליבון קל, או שחוששים שמאכלים גלשו ונבלעו ביבש, ולכן הצריכו להכשיר את התנור על ידי ליבון חמור.

למעשה, יש שכתבו שאין להכשיר תנור אם אין הכרח בכך¹⁴, מפני שאי אפשר ללבנו לפי כל הדעות, שהרי ליבון חמור יהרוס את התנור. כמו כן ניקיון התנור הוא מלאכה קשה מאוד (ניקוי הגומיות, החריצים בדלת, המסילות וכדומה) לכן לשאלתך, ודאי שיש מקום לחומרא זו, והמחמיר תבוא עליו הברכה. ואולם במקום צורך, ניתן להכשיר את התנור באופן הבא: יש לנקות היטב את התנור (בעיקר יש להקפיד על ניקיון הדלתות), ולאחר מכן להכשירו בליבון קל על ידי הפעלתו על החום הגבוה ביותר למשך חצי שעה. יש המהדרים ומלבנים את התנור בעזרת 'ברנר', כדי להגיע לכל המקומות. למעשה, עדיף לא להשתמש ב'ברנר', אלא רק למי שמנוסה בשימוש בו, מאחר שאדם שאין לו ניסיון עלול לקלקל את התנור; ואם מלבנו בזהירות, ייתכן שאינו מכשיר את התנור כמו שצריך, ויצא שכרו בהפסדו.

5. צבירת אנרגיה סולרית להפעלה חשמלית בשבת (הרב ישראל רוזן)

שאלה | א. האם מותר בשבת לצאת מהבית בכובע שבמחזייתו מורכב מאוורר זעיר, המופעל באמצעות קולטי שמש זעירים המצויים בו, וכאשר קרני השמש מאירות עליו, כנפי המאוורר מתחילות להסתובב?

ב. האם מותר בשבת לצאת מהבית עם שעון המצויד בקולטי שמש זעירים, המטעינים את הסוללה שבו?

11. שו"ע, או"ח סי' תנא סע' ד.

12. היום לא מצוי שיצאו ניצוצות מהכלי, אולם אם המתכת מאדימה מרוב חום זהו אותו גדר של 'ניצוצות ניתזין'.

13. הליכות שלמה, פסח עמ' קלח.

14. ספר הגעלת כלים, פרק יג סי' תסג; הגר"מ אליהו, הלכות חגים, פרק ה סע' עג.

תשובה | שני המקרים שהוזכרו בשאלה נראים כלפי חוץ זהים, אך דינם שונה בתכלית. במקרה הראשון, של מאוורר סולארי הפועל באמצעות קרני השמש - היציאה החוצה עם המכשיר המתואר, כשהוא מוצמד לכובע, נחשבת להפעלתו בידיים, ולכן הדבר אסור. גם אם ברגע היציאה אין כוונה מפורשת להפעיל את המאוורר, ואף שאין פעולת מיתוג נעשית בידיים אלא באמצעות אלקטרוניקה, והתוכנה עובדת מאליה, אף על פי כן הדגש ההלכתי מתמקד ב'מבחן התוצאה': אם משהו שאני מעוניין בו הופעל בשל מעשי, כמו יציאה לשמש המפעילה מאוורר על הכובע, הדבר אסור. בסופו של דבר, המנוע מופעל באמצעות סגירת מעגל חשמלי האסורה בשבת (כפי שהתקבלה ההלכה, ואין צורך להרחיב כאן בנימוקיה), וזו נגרמה ממעשה האדם, ולכן הפעולה אסורה. אין צורך לנתח את הנסיבות הפיסיקליות שגרמו את סגירת המעגל החשמלי, מכיוון שבכל מקרה זה נחשב למעשה ידי האדם. ומכיוון שזו דרך שימוש של המאוורר, אין משמעות הלכתית לכך שההפעלה לא נעשתה בידיים אלא בהליכה ברגל או בשאר חלקי הגוף. אולם במקרה השני, של שעון הנטען בשבת באנרגיה סולרית - העניין מורכב יותר, ויש להבחין בין סוגים שונים של שעונים סולריים:

א. בסוג הפשוט ביותר, השעון מופעל כל הזמן בעזרת סוללה נטענת שבתוכו, ותפקיד המערכת הסולרית היא רק להטעין את הסוללה. במקרה כזה אין בעיה ביציאה לשמש עם השעון בשבת, מכיוון שהסוללה יכולה לספק את המתח הדרוש להפעלת השעון לזמן רב, והאנרגיה המופקת מקרני השמש אינה מחדשת שום מתח חשמלי אלא רק צוברת אנרגיה בסוללה, ולעתים מגבירה מעט את המתח הקיים. הגברת מתח קיים אינה אסורה, ודינה כ'שינוי זרם', שהותר לפי פוסקים רבים.

גם אם המתח החשמלי שנוצר מהאנרגיה הסולרית גורם לניתוק ההזנה מהסוללה, ומחליף אותה במישרין בהפעלת המנוע, אין בכך בעיה, מפני שלמשתמש לא איכפת מכך, ומבחינתו השעון ממשיך לתפקד כרגיל, בלא שינוי.

ואולם במקרה שבו הסוללה הפנימית חלשה, ואין בה די אנרגיה להזין את השעון למשך כל השבת, ורק היציאה לשמש מאפשרת זאת - יש לאסור את היציאה בשעון כזה.

ב. ישנם שעונים סולריים שבהם עם היציאה לשמש, מתחיל השעון להפעיל פונקציות נוספות, למשל: מחוג שניות, שאינו מוצג כאשר השעון מוזן מהסוללה. מכיוון שלרובא דעלמא איכפת מקיום תוספות אלו, נראה שיש לאסור את היציאה לשמש עם שעון זה.

6. שימוש בכיריים חשמליות לחימום האוכל בשבת (הרב ישראל רוזן)

שאלה: | א. כיריים קרמיות דומות במבנה שלהן לפלטת שבת; שתיהן בנויות מסליל חשמלי המחופה במעטפת מגן (בפלטה - בפת, ובכיריים קרמיות - בחומר קרמי). האם מותר להשתמש בכיריים אלו בתור פלטת שבת?

ב. מה הדין בכיריים המחממות את המזון שבסירים בשיטת ההשראה (אינדוקציה)?

תשובה: | א. כיריים קרמיות אינן כפלטת שבת, מפני שהן מיועדות לבישול של ממש ולא רק לשמירת חום המאכל. לכן אסור להניח עליהם בשבת אפילו אוכל מבושל, בגלל

גזירת חז"ל, 'מיחזי כמבשל' (= נראה כמבשל). הדרך להשתמש בהן לחימום המזון היא לאחר כיסוין בטס מתכת - להיכר ולמיעוט החום. אמנם מבחינה טכנית, מתכת עלולה להשחיר מעט את המשטח הקרמי המבריק, ולכן רבים אינם רוצים לעשות כן, אבל לדעתי אין זה נורא כל כך. משום שהמשטח הקרמי ניתן לניקוי. מכל מקום, ככל הידוע לי, כיסוי הכיריים בטס נירוסטה אינו משחיר את המשטח הקרמי.

ב. כיריים בשיטת ההשראה (אינדוקציה) - במכון 'צומת' איננו מאשרים בשלב זה (חורף תשע"ג) שימוש בכיריי השראה בתור פלטה, גם אם מונח עליהן משטח מתכת מערב שבת.

טכנית, אפשר להניח על כיריים אלו משטח מיום שישי, ובלבד שהוא מותאם מבחינת החומר לאינדוקציה, והאנרגיה החשמלית מופעלת על ידי הכיריים גם בלי סיר המונח עליהן. אך למעשה איננו יודעים בדיוק מהי ההשפעה על המערכת החשמלית של הכיריים, שנגרמת מהנחת כלי על המשטח או מהסרתו. ניסינו לברר זאת וקיבלנו תשובות לא אחידות. כמו כן, למיטב ידיעתי, אין הכיריים הללו כמות שהן ניתנות להפעלה לשעות מרובות, והן כבות לאחר שעה או פרק זמן קצוב אחר, לפי תכנון היצרן. למעשה, במכון 'צומת' איננו מאשרים בשלב זה (חורף תשע"ג) שימוש בכיריים אינדוקציה כפלטה, גם אם מונח עליהן משטח מתכת מערב שבת.

שאלות ותשובות מתקופת מבצע 'עמוד ענן'¹⁵

7. חיי אישות בזמן מלחמה

שאלה | האם מותר לקיים חיי אישות בזמן מלחמה?

תשובה | הגמרא במסכת תענית (יא ע"א) אומרת שאסור לאדם לשמש מיטתו בשנת רעבון, מלבד לצורך קיום מצוות 'פרייה ורבייה'. בשולחן ערוך (או"ח סי' רמ סעי' יב) כתב הרמ"א, שדין זה נוהג גם בשאר צרות. ב'משנה ברורה' (לשו"ע, שם ס"ק מו) נכתב שאם יצרו מתגבר עליו ויש חשש שיבוא להשחתת זרע - מותר לקיים חיי אישות. בכל אופן, בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חי"ג סי' כא) נכתב שבדברי הרמ"א על 'שאר צרות' מדובר על דברים קשים מאוד כמו רעב קשה מאוד או מבול וכדומה, אך אין מדובר על מלחמות, והסיק שאין להחמיר ואפילו אין בזה מידת חסידות, ובפרט אצל אנשים צעירים.

לאור זאת המסקנה היא שמותר לקיים חיי אישות בזמן המלחמה.

15. מבית ההוראה של מכון פוע"ה. דוגמאות לשאלות ששאלו תושבים מהדרום (בעיקר), בתקופת מבצע 'עמוד ענן', ותשובות שהשיבו רבני המכון. התשובות נכתבו לתועלת הציבור. תודה לרב ליאור שגב, רב משיב במכון פוע"ה, שערך את התשובות.

8. הפרדת מיטות בממ"ד

שאלה | כאשר אין מספיק מיטות בממ"ד, האם מותר לבעל לישון עם אשתו נידה במיטה?

תשובה | שינה במיטה אחת היא אחד מהדברים האסורים בזמן הנידוח. במסכת שבת (יג ע"ב) מובא שהדבר חמור במיוחד, ולכן אדם צריך להיות גיבור ולשים מזרן על הרצפה, ואם אין מקום למזרן - יישן על הרצפה. אך אם יש לו בעיות גב וכדומה, שבשלן הדבר איננו אפשרי, יכול באופן זמני לישון באותה מיטה עם אשתו נידה, ובלבד שתהא מחיצה משמעותית שאינה מאפשרת נגיעה זה בזה תוך כדי שינה. ועדיף שהבעל ילך לישון אחרי אשתו.

9. טבילה ביום בעת סכנה ובמקום סכנה

שאלה | במקומות שבהם מסוכן להסתובב בלילה יותר מאשר ביום - האם מותר לטבול ביום?

תשובה | שלחן ערוך (יו"ד סי' קצז סעי' ד) התיר לטבול ביום השמיני כאשר יש אונס, כגון פחד שאיננו מאפשר טבילה בלילה, זאת על פי המובא במסכת נדה (סז ע"ב). אם להסתובב בלילה איננו מסוכן יותר מאשר ביום, אולם האישה חוששת מכך ולא ניתן לשכנעה שאין בטבילה בלילה סיכון גדול יותר, ישאלו שאלת חכם.

10. נסיעה בעת סכנה

שאלה | לפי דברי הפוסקים, ישנו צורך בפיקוח הלכתי בזמן טיפולי פוריות כדי לאפשר את הטיפולים. האם מותר לשלוח מפקחת מירושלים לבאר שבע לצורך זה (מאחר שהמפקחות מהדרום רוצות להישאר עם ילדיהם בבית), או שיש בזה חשש פיקוח נפש?

תשובה | אם לפי הוראות פיקוד העורף מותר ללכת לעבודה בבאר שבע, יכולה מפקחת מירושלים לנסוע לשם, ושליח מצווה לא יאונה לו רע.

11. בדיקת נידות לאחר נפילת קאסם

שאלה | כתוב בהלכה שאישה שנבהלה - צריכה לבדוק את טהרתה בבדיקה פנימית. האם בהלה מחמת אזעקת 'צבע אדום' ונפילות קסאמים נחשבת בהלה שמצריכה בדיקה פנימית?

תשובה | בשלחן ערוך (יו"ד סי' קפד סעי' ט) מובא שמי שהייתה נחבאת במחבוא עקב פחד, והגיעה עונת ווסתה, מותרת לבעלה בלא בדיקה. בגמרא נדה (עא ע"א) נכתב שפחד עשוי לסלק את הווסת, אבל דווקא בהלה פתאומית עלולה להביא לווסת. לאור זאת היה מי שרצה להצריך בדיקה פנימית לאחר אזעקה. ואולם למעשה הדבר לא נפסק להלכה, ואין צורך בבדיקה פנימית לאחר אזעקה ונפילת קסאמים.

12. שמירה על טהרה עד שישוב הבעל מהצבא

שאלה | בעלי נקרא לצו שמונה, כיצד אוכל לשמור על טהרתי עד שהוא יחזור?
תשובה | ישנם הרבה פתרונות רפואיים והלכתיים, כדוגמת לקיחת כדורים מסוימים הדוחים את הופעת הווסת. יש להתקשר למכון פוע"ה (02-6515050) ולדבר עם אחד הרבנים המשיבים, שיכוון אתכם לפתרון מתאים.

13. הפרשת תרומות ומעשרות מלואיזה (הרב יהודה הלוי עמיחי)

שאלה | יש לי בגינה שיח של לואיזה. רציתי לדעת מה הדין לגבי הפרשת תרומות ומעשרות ממנה, אם אני קוטף כמות רבה של עלים, ואם אני קוטף מעט עלים (שלושה עד שישה).

תשובה | מלואיזה יש להפריש תרומות ומעשרות **בלא ברכה**. ההפרשה היא על כל כמות הנלקטת. אם הדבר קשה, אפשר להפריש מראש על גידולים של שבוע שיילקטו. מרן הרב קוק זצ"ל הביא בספרו 'משפט כהן' (סי' לה) נוסח להפרשה מראש, כדלהלן:

נוסח סדר הפרשת תרומות ומעשרות מראש

תולש פרי אחד או שניים או יותר, ואומר: הנני קובע פרי זה - או פירות אלו - שיהיה להפריש מזה תרומה גדולה ותרומת מעשר, על כל מה שאני או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי - עתיד לתלוש ולאכול מפירותי.

וחוזר ואומר: כשיעור גודל חיטה אחת מצד התחתון של פרי זה הרי הוא תרומה גדולה על כל הפירות, שאני - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי - עתיד לתלוש ולאכול, בכל פעם, עד שיתמלא כל הפרי ויעשה כולו תרומה. ואחר כך נוטל פרי תלוש אחר ואומר: אחד ממאה ממה שיש כאן בצד התחתון של פרי זה נגד כל מה שאתלוש ואוכל, אני - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי - בכל פעם, יהיה מעשר, ושאר חלקי מעשר יהיו בצד התחתון של כל הפירות, שאני - או מי שהוא מבני ביתי או כל מי שיאכל מפירותי - עתיד לתלוש, לכשיתלשו מעכשיו, ואותו חלק המאה מעשר שבפרי התלוש הזה יהיה תרומת מעשר על המעשר של הפירות המחוברים, לכשיתלשו. ואם ישאר מהפרי, שיחדתי לתרומה גדולה, או מהפרי שיחדתי לתרומת מעשר, אחר כל היום והלילה של אכילתנו מהפירות שנתלוש, יהיה הנשאר ג"כ תרומה בכל מקום שהוא סמוך לתרומה ולתרומת מעשר שלמעלה. ומעשר שני יהיה בצד העליון של כל הפירות, שאוכל אני - או מי שהוא מבני ביתי, או כל מי שיאכל מפירותי - לכשיתלשו, והיו מחוללין ופדויין (הן וחומשן) על פרוטה, או שוה פרוטה, שיחדתי לפדות בה מעשר שני. ובשנת מעשר עני יאמר כן, שהוא מיחד את הצד העליון למעשר עני.

ובכל פעם שתולש לאכול יאמר: אני סומך על מה שפירשתי בשעה שקראתי את שם התרומ"ע על הפירות התלושין, שיחדתי אותם לתרומ"ע על הפירות הללו לכשיתלשו.

14. הכנסת תרנגולות בשבת ל'לולי חופש' (הרב דוד אייגנר)

שאלה | תרנגולות הגדלות ב'לולי חופש', בחלק משעות היום מאפשרים להן לצאת מחוץ למבנה הרגיל של הלול, לשטח פתוח שאינו מקורה, אם כי מגודר. נשאלת השאלה האם מותר להכניס את התרנגולות בשבת ללול כשמעוניינים בכך, במקרה שהן לא נכנסו לתוכו מעצמן.

תשובה | נאמר בגמרא (שבת קז ע"א): 'חיה ועוף שברשותו הצדן פטור'. ביארו רש"י והר"ן (שבת לח ע"ב בדפי הרי"ף, ד"ה חיה) את טעם הדבר: 'פטור אם צדן שהרי ניצודין ועומדין'. ואולם המאירי (שבת קז ע"א) סובר שבמקרה זה, 'פטור אבל אסור'; ; וכך נפסק בשלחן ערוך (או"ח סי' שטז סע' יב), שבעלי חיים שברשותו מותר לצודם, בתנאי שאינם מורדים. אמנם לדעת הרמ"א (שם), אין לצוד חיה ועוף שברשותו, אך כתב המ"ב שם (ס"ק נז), כמה מקרים שיש להתיר אף לדעתו של הרמ"א: במקרה של חשש גנבה, כשגוי צד אותן, כשהמקום שאליו מכניסים את בעלי החיים הוא גדול דיו; והיתרים נוספים.

המשנה ברורה (ס"ק נט) חילק גם בין בעלי חיים שאינם נשמטים, ואותם מותר אף לצוד למקום צר, לבין בעלי חיים שנשמטים, ואותם מותר לצוד רק למקום שקשה לתפוסם. מכל מקום, דין התרנגולות הוא כשל בעלי חיים שנשמטים, על כן לכתחילה מותר להכניסם רק למקום שקשה לתפוסם בו. כפי שמובא במשנה (שבת קו ע"א) בשם רבן שמעון בן גמליאל: 'מחוסר צידה פטור שאינו מחוסר צידה חייב'. ביאר רש"י את דבריו, שבמקום שבו קשה לתפוס את בעל החיים, אין איסור צידה, ומותר להכניס לתוכו את בעל החיים. אם כן, מכיוון שהלול עצמו הוא גדול, ויש קושי לתפוס בתוכו את התרנגולות, וכן מכיוון שהשטח הפתוח מגודר, ומדובר רק בצמצום השטח הכללי שיש להן, ולא בצידתן ממקום פתוח, לכן מותר להכניסן ללול. עם זאת יש להזהר שלא להרימן, שהרי בעלי חיים הם 'מוקצה', כפי שהובא בגמרא (שבת קכח ע"ב) ובשו"ע (או"ח סי' שח סע' מ), שמותר לדחות את התרנגולות, אך אסור לדדות אותן או להרימן.

15. ברכת האילנות ופרשת 'החודש הזה לכם' (הרב אהוד אחיטוב)

במסכת ברכות (מג ע"ב) נאמר:

אמר רב יהודה, היוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבלבים מברך: ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם. ברכה זו ידועה לנו בשם 'ברכת האילנות'. ברכה נוספת שהובאה בסוגיה אחרת (ברכות נח ע"ב), היא ברכת 'שככה לו בעולמו', והיא נתקנה על 'הרואה אילנות טובות או בריות טובות'; ובשל דמיונם זו לזו הביאם הרמב"ם בהלכה אחת (הל' ברכות פ"י הי"ג):

הרואה בריות נאות ומתוקנות ביותר **ואילנות טובות** מברך שככה לו בעולמו. **היוצא לשדות** או לגנות **ביומי ניסן** וראה **אילנות פורחות** וניצנים עולים מברך ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ונאות כדי ליהנות בהן בני אדם.

אך למרות הדמיון, ניתן להבחין בהבדלים משמעותיים ביניהן:

א. ברכת 'שככה לו בעולמו' - נוהגת **כל השנה**, לעומת ברכת 'שלא חיסר בעולמו כלום' (ברכת האילנות), **שנוהגת רק בימי ניסן**; ואף לדעת המרחיבים את זמן הברכה, עדיין מוגבלת היא רק לתקופת הפריחה **של רוב האילנות** (חודשים אדר - אייר).

ב. ברכת 'שככה לו בעולמו', כוללת בתוכה גם ברכה על 'בריות טובות', וכן על עצי סרק, לעומת 'ברכת האילנות' שלפוסקים רבים נתקנה על ראיית **פריחת עצי הפרי**.

ג. ברכת 'שככה לו בעולמו', **נוהגת בכל מקום** שאדם רואה אילנות טובות, לעומת ברכת 'שלא חיסר בעולמו' **שעדיף לברך אותה** כשיוצאים 'לשדות או לגנות' כלשון הרמב"ם, כלומר, כשרואים את הטבע בשיא הדרו ופריחתו.

ד. ברכת 'שככה לו בעולמו' - אף שהובאה להלכה (שו"ע או"ח סי' רכה סעי' י), כתבו הפוסקים שאין נוהגים לברך אותה בשם ומלכות, וכך כתב המשנה ברורה (שם ס"ק לב), ש'עכשיו לא נהגו כלל לברך ברכה זו', רק הוסיף ש'זכון לברך בלא שם ומלכות'. לעומת זאת ברכת האילנות המלבלבים, **נוהגים כולם לברך אותה בשם ומלכות**, כפשט דברי השו"ע (סי' רכו). ויותר מכך, יש מקומות שמהדרים לעשות כן ברוב עם, והזריזים אף מקדימים לברך אותה מיד בראש חודש ניסן אחר תפילת שחרית.

על ההבדל הרעיוני בין שתי ברכות אלו, כתב הראשון לציון הרה"ג בן-ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל (שו"ת משפטי עוזיאל, ח"א או"ח סי' ו):

[שברכת שככה לו בעולמו היא] ברכת הודאה... על עצם אילנות טובות שהעין והנפש נהנים מיופים והדרם... בכל שעה שהוא נהנה בראייתם להודות את בוראם שברא עולמו בחכמה נפלאה...

לפיכך דינה של ברכת 'שככה לו בעולמו' כהרבה מברכות הראייה, שמותר לברך אותה אחת לשלושים יום, אם לא ראה בריות טובות או אילנות טובות בתוך זמן זה.

לעומת זאת בברכת האילנות, 'שלא חסר בעולמו כלום', אנו מודים על משהו אחר:

היא הודאה על עצם הפריחה והרעננות שאילנות נובלים אלה שנדמו לעץ יבש, שבו לפריחה והפראה. כמאמר הכתוב: וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפילתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש אני ה' דברתי ועשיתי (יחזקאל ז, כד).

לפיכך ברכה זו נתקן לברכה פעם בשנה, כדברי הרב עוזיאל:

רק בשעת הפריחה של כל עצי הפרי בתחילת האביב, על עצם כח הפריחה והצמיחה שנתן ה' בחסדו בטבעם של מעשה בראשית המתחדשים בטובו בכל יום ובכל תקופה בצורה רעננה נהדרה ומועילה ליהנות בהם בני אדם.

לאור דברים נפלאים אלו של הרב עוזיאל זצ"ל, אפשר להוסיף שבכך זה מיוחדת דווקא לחודש ניסן - חודש הגאולה, בשל כך שרמוזה בה גם גאולתם של ישראל, שנמשלו לאילנות, כמאמר הכתוב (ישעיהו סה כב): 'כי כימי העץ ימי עמי'. שהרי בכך שאנו מודים בברכה זו לקב"ה על פריחת האילנות שנדמו לעץ יבש, בכך אנו גם רומזים ומבקשים בחודש זה, המסוגל לגאולה ('בניסן עתידם להיגאל'), את קיום 'חזון העצמות היבשות'. בחזון זה מתואר מצב שבו **נדמה לישראל שהם רק עצמות יבשות**, שאין בהם חיים, אך הקב"ה מלמד שרק מבחוץ נדמים הם כעצמות יבשות, אך באמת, יובש זה סופו שתפרח ממנו תחייה לאומית-רוחנית כאחד, כלשון הנביא (יחזקאל לו, יא-יד):

הנה אומרים, יבשו עצמותינו ואבדה תקוותינו נגזרנו לנו... והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל, ונתתי רוחי בכם וחיייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי ה' דברתי ועשיתי'

16. 'בורא עצי בשמים' על פרחים ועלים של עצי ערלה (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | האם מותר לברך 'בורא עצי בשמים' על ענפים ופרחים של עצי ערלה?
תשובה | מותר לברך 'בורא עצי בשמים' על פרחים ועל עלים של עצי פרי ריחניים הנמצאים בשנות הערלה שלהם; היינו בשלוש השנים הראשונות לנטיעתם. זאת היות שאיסור אכילה והנאה אמור רק לגבי **פירות ערלה**, ולא לגבי עלים ופרחים של עצים אלו בטרם הצמיחו פירות. אכן, לאחר שצמחו פירות על עצים אלו, אסור ליהנות במכוון מהריח של הפירות, וגם לא לברך עליהם 'הנותן ריח טוב בפירות'.
 וביתר הרחבה:

איסור ערלה חל על פירות של עצי פרי בשלוש השנים הראשונות לנטיעתם, והוא כולל איסור אכילה ואיסור הנאה מפירות אלו.¹⁶ איסור זה אינו אמור לגבי עלים ופרחים של עצים אלו.¹⁷ איסור הנאה מפירות ערלה, משמעותו שלא ליהנות מריח של פירות ערלה.¹⁸ נחלקו הפוסקים באלו מקרים מדובר: יש הסוברים שאיסור הנאה מריח פירות ערלה הוא רק כשהמטרה העיקרית של נטיעת העצים היא לצורך שימוש בריח של הפירות; ולא כשהמטרה העיקרית היא אכילת הפירות, והריח הטוב הוא דבר משני. כן נכתב בשו"ת הרשב"א¹⁹ וכן דעת ר"ת,²⁰ וכמותם פסקו האחרונים: ה'מנחת-יעקב',²¹ וה'חכמת-אדם'.²²

16. שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' א.

17. עפ"י שו"ע, יו"ד סי' רצד סעי' ב.

18. עפ"י שו"ע, יו"ד סי' קח סעי' ו-ז.

19. שו"ת הרשב"א, ח"ג סי' רלד.

20. תוס', ע"ז יב ע"א, ד"ה אלא.

21. מנחת יעקב, כלל לו ס"ק לט.

22. חכמת אדם, כלל סב סעי' י.

אולם יש הסוברים שאסור להריח במכוון פירות של עצי ערלה, אף כאשר מטרת נטיעת העצים היא אכילת הפירות, כן פסקו הש"ך²³ ו'ביאור הגר"א'²⁴, על פי התוספות²⁵ והרא"ש²⁶, וכן נפסק בשו"ת הרדב"ז²⁷ וכך מקובל לפסוק למעשה.²⁸

לאור האמור לעיל, מותר לברך על ענפים ופרחים של עצי ערלה ברכת 'בורא עצי בשמים', כיוון שלא חל עליהם איסור ערלה.

17. הפרשת חלה מעוגיות שיבולת שועל ('קוואקר') (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | האם צריך להפריש חלה מעוגיות 'קוואקר' ביתיות, אשר מכינים אותן מתערובת המכילה קמח-חיטה ו'קוואקר', אם המשקל הכולל של הקמח וה'קוואקר' מגיע לכמות המחייבת בהפרשת חלה (1.666 ק"ג קמח)?

תשובה | השם 'קוואקר' הוא שם חברה המשווקת שיבולת שועל בצורת עיבוד שונות. לפיכך, אם מדובר ב'עוגיות קוואקר', שבהן מערבים בקמח **חתיכות 'קוואקר' שבורות** - יש להפריש **חלה בברכה**, אם המשקל הכולל של תערובת הקמח וה'קוואקר' מגיע לכמות המחייבת בהפרשת חלה (1.666 ק"ג ומעלה). אולם אם מדובר ב'עוגיות קוואקר' שבהן מערבים בקמח **גרעינים שלמים של 'קוואקר'** - יש להפריש חלה **בלא ברכה**, אם קמח החיטה לבדו אינו מגיע לכמות המחייבת בהפרשת חלה, ורק באמצעות הוספת גרעיני ה'קוואקר' התקבלה כמות המחייבת בהפרשה.

וביתר הרחבה:

עיסה העשויה מקמח חיטים וקמח שיבולת שועל בכמות של 1.666 ק"ג - חייבת בחלה. עיסות נפרדות שחלקן מקמח חיטה בלבד וחלקן מקמח שיבולת-שועל בלבד, לא מועיל לצרפן בכלי אחד כדי להתחייב בהפרשת חלה, אף אם בכולן יחד ישנה כמות המחייבת בהפרשה.²⁹ אולם עיסה אחת בכמות המחייבת בהפרשה, המורכבת מתערובת של קמח חיטה וקמח שיבולת שועל, צריך להפריש ממנה חלה כדין.³⁰ סיבת החילוק בין שני המקרים נובעת מכך, שאי אפשר לצרף שתי עיסות משני מינים כדי שתהיה להן יחד כמות המחייבת בהפרשת חלה. מגבלה זו קיימת רק כאשר כל אחת מהעיסות ניכרת בפני עצמה. אולם כאשר לשים עיסה אחת מתערובת קמח של שני מיני דגן, ואין בפנינו שתי עיסות שונות ממינים שונים, הכול מצטרף לכמות המחייבת בחלה.³¹

23. שך, לשו"ע יו"ד סי' קח ס"ק כז.

24. ביאור הגר"א, לשו"ע יו"ד סי' קח ס"ק לז.

25. תוס', ע"ז יב ע"א, ד"ה אלא.

26. רא"ש, פסחים פ"ב סי' ב.

27. שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' רצז, ועוד.

28. עי' ספר התורה והארץ ה, עמ' 201 אות ב; ילקוט יוסף, ערלה פרק ב סעי' י.

29. עפ"י חלה פ"ד מ"א-מ"ב; שו"ע, יו"ד סי' שכד סעי' ב.

30. עפ"י חלה פ"א מ"א; ירושלמי, חלה פ"א ה"א; שו"ע סי' שכד סעי' ב.

31. תורת הארץ, פ"ד אות כח; להסברים נוספים, עי' אוצר מפרשי התלמוד, חלה עמ' ט-י ובהערות שם.

חיוב חלה חל לאחר יצירת עיסה מקמח ומים: וכיוון שיש הבדל בין בצק חיטים לבצק שעורים, רצוי להפריש רק לאחר שהקמחים נעשים לעיסה אחת.³² **בלילה של גרעיני תבואה אינה יוצרת עיסה, ומשום כך אינה מחייבת בהפרשת חלה** - וכתבו הפוסקים, שגרעיני תבואה אף אינם משלימים לכמות המחייבת בחלה, ורק לעניינים אחרים בהלכה, מצרפים גרעיני תבואה עם בצק.³³

עיסה של 'לחם מלא' - המכילה קמח עם גרעיני חיטה ששרו אותם במים ונמעכו - יש שהסתפקו האם להשוות זאת לעיסה שמעורבים בה סובין ומורסן שנשארו בקמח לאחר הטחינה, שבתנאים מסוימים ניתן לצרפם לכמות המחייבת בחלה,³⁴ או שמא שונה דין הגרעינים המעוכים מדין הסובין.³⁵

לפיכך, שברים של 'קוואקר' מצטרפים בוודאות לכמות המחייבת בהפרשת חלה - שכן היות וניתן להכין מהם עיסה גמורה בלא קמח רגיל, דינם כקמח גמור של שיבולת שועל (המשווק כיום בחנויות מיוחדות). לעומת זאת, גרעיני 'קוואקר' שלמים, דומים בהגדרתם לגרעיני תבואה שלא ניתן ליצור מהם עיסה. אולם אם מועכים אותם ומערבים אותם בקמח, יש להפריש חלה בלא ברכה, מחמת הספק.

18. חלה שהופרשה ונתערבה עם שאר חתיכות הבצק (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | אחת הבנות לשה בביתה בצק, חילקה אותו לכמה עיסות קטנות, ועל אחת מהן היא ברכה וקראה שם 'חלה'. לאחר מכן היא הסיחה דעתה מהבצק, ובשל כך שכחה איזו חתיכה הופרשה לחלה. כיצד עליה לנהוג?

תשובה | מציאות זו מוגדרת 'תערובת חלה בעיסת חולין', ונדון בשני מקרים אפשריים: **מקרה א': חלה התערבה בבצק, ונוסף לה יש מאה חתיכות בצק אחרות** - כל החתיכות מותרות באכילה, כדין תרומה שבטלה במאה.³⁶ אך הואיל והחלה שהופרשה שייכת לכוהנים מבחינה ממונית, ובדיני ממונות אין דיני ביטול, לפיכך קבעו חכמים שאף שהאיסור בטל, אסור לאכול מהתערובת עד שלא יוציאו חתיכה אחת מהתערובת השווה בגודלה לפחות לחלה המקורית שנתערבה, וייתנו אותה לכוהן.³⁷ דין זה אמור גם בימינו, שאף אם לא נוציא חתיכה מהתערובת וניתנה לכוהן, הכוהנים לא יפסידו ממון, שהרי הם טמאים ואינם יכולים לאכול את החלה. מכל מקום חכמים לא חילקו בין הזמנים, ויש להפריש כגודל חלה מן התערובת ולשורפה כדין הפרשת חלה.³⁸

32. שו"ע, יו"ד סי' שכז סעי' ג-ד.

33. עפ"י גמ' מנחות ע"ע; ירושלמי, חלה פ"א ה"א; רש"ס, לירושלמי שם; אור-זרוע, הל' חלה סי' ריד; רמב"ן, הלכות חלה לב ע"א.

34. חלה פ"ב מ"ו; שו"ע, יו"ד סי' שכ"ד ס"ג; ועי' שו"ת שבט הלוי, ח"ד סי' נ.

35. ראה הרב יעקב י' בלויא זצ"ל, 'לקט-העומר', פ"ה סעי' ו והע' ט.

36. תרומות פ"ה מ"א; רמב"ם, הל' תרומות פ"ג ה"א; שם, הל' מאכלות אסורות פט"ו ה"ג והט"ז.

37. עפ"י ירושלמי, ערלה פ"ב ה"א; רמב"ם, הל' תרומות שם, והל' מאכא"ס שם הט"ו.

38. עפ"י תוס', בכורות כב ע"ב תעלה; ר"ש, תרומות פ"ה מ"ב, סוף ד"ה תירום; חזו"א, דמאי סי' טז ס"ק טו, ד"ה הב'; וכך נפסק בכרם ציון, תרומות פרק לד סעי' ג.

מקרה ב': חלה שהתערבה בבצק, ובנוסף לה אין עוד מאה חתיכות בצק נוספות -
במקרה כזה כל חתיכות הבצק אסורות באכילה, כדין תערובת תרומה בחולין, ובזמן הזה אפילו הכהנים אינם יכולים לאכול מחמת טומאתם. לפיכך, הפיתרון היחיד הוא לעשות התרת נדרים על ההפרשה.³⁹ הואיל ודין אמירת נוסח הפרשת תרומות ומעשרות וחלה הוא כמו דין נדר, לפיכך ניתן לעשות גם עליהם התרת נדרים אם מתחרטים על ההפרשה מכל סיבה שהיא,⁴⁰ וכל עוד הם ברשות ישראל.⁴¹

כיצד 'להישאל' על ההפרשה? יש לומר בפני שלושה אנשים שמבינים מהו נדר ומהי התרה: 'מתחרט אני שעשיתי לחתיכה זו חלה, ואילו הייתי יודע שאתחרט לא הייתי נודר'. והמתירים יאמרו: 'מותר לך מותר לך מותר לך'.

אמנם הט"ז⁴² דחה את דברי הרמ"א שמותר להישאל על ההפרשה, ולדעתו תערובת של חלה בעיסת חולין אינה יכולה להיות נימוק לעשות התרת נדרים, ואף 'חתם סופר'⁴³ הסתפק בכך. אך למעשה פוסקים רבים נקטו כדעת הרמ"א: ספר 'חלת לחם' (סי' ב שיירי ברכה ס"ק יד), שו"ת 'משפט כהן' (סי' מא), שו"ת 'הר צבי' (זרעים ח"א סי' קיא), שו"ת 'ישכיל עבדי',⁴⁴ שו"ת 'יביע אומר' (ח"א יו"ד סי' כא ד"ה והנה) וכן נכתב בספר 'לקט העומר' (פרק יד סעי' ד ס"ק טז).

לאחר שנעשתה התרת נדרים על ההפרשה - מפרישים שוב חלה מהבצק או הלחמניות, אך אין מברכים על ההפרשה שמפרישים פעם נוספת.

כיוון שמבחינה הלכתית, כאשר הבת מפרישה חלה, היא עושה זאת בשליחות אביה, רצוי שגם האב יישאל על עצם השליחות, באופן דומה לאמור לעיל.⁴⁵

19. הפרשת חלה מבצק המיועד לכמה סוגי מאפה (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | אישה לשה בצק בכמות המחייבת בהפרשת חלה (מקמח במשקל 1.700 ק"ג בקירוב). לאחר מכן היא מחלקת את העיסה לכמה סוגי מאפים שונים (עוגיות מלוחות ועוגיות מתוקות; עוגיות קינמון ועוגיות שוקולד), והכמות של כל סוג מאפה פחותה מכמות החייבת בהפרשת חלה. האם יש להפריש חלה בברכה לפני החלוקה לעיסות קטנות?

תשובה | אישה הלשה עיסה גדולה ומחלקת אותה לכמה מיני מאפה מסוגים שונים, בטעמים ומילויים שונים; אם לאחר הכנת הבצקים השונים היא מקפידה שמיני הבצק

39. אורחות חיים, דפוס ברלין עמ' 202; ב"י, מהד' הטור השלם, יו"ד סי' שכד; ב"י לטור, ס"ק יב, בבדק הבית, ד"ה מי שנתערב; רמ"א, סי' שכג סעי' א בהגה.

40. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' מח.

41. שו"ת חוות יאיר, סי' קל.

42. ט"ז לשו"ע, יו"ד סי' שכג ס"ק ב.

43. שו"ת חתמ"ס, יו"ד סי' שיט.

44. שו"ת ישכיל עבדי, ח"א יו"ד סי' יז, ד"ה באשר, וס"ק ו, ד"ה והגם, ח"ב קונטרס אחרון סי' ד, הערות הגרצ"פ פרנק זצ"ל, וסי' ז בהערת הגר"פ עפשטיין זצ"ל.

45. שו"ת חת"ם סופר, יו"ד סי' שכ, ד"ה יקרת; שו"ת ישכיל עבדי, ח"א יו"ד סי' יז ס"ק ב.

הללו לא יתערבו או יידבקו זה לזה - יש ספק רב אם חלה חובת הפרשת חלה במקרה זה. לפיכך היא תפריש חתיכה מהעיסה כולה בלא ברכה, ותאמר 'הרי זו חלה'. וביתר הרחבה:

השו"ע (יו"ד סי' שכו סעי' ב) פסק ש'העושה עיסה לחלקה בבצק - פטורה' מהפרשת חלה. אמנם נחלקו הפוסקים באיזה מקרה 'לישה על מנת לחלק' פוטרת:

שיטה א' - הפטור הוא בכל מצב שבו אישה לשה עיסה בכמות החייבת בהפרשה (1.700 ק"ג בקירוב), ומחלקת אותה לחתיכות בצק לפני האפייה, ובכל תבנית יש רק כמה עיסות קטנות (לחמניות) ואין בכל תבנית כמות בצק החייבת בהפרשת חלה. לשיטה זו, במצב כזה יש להפריש חלה בלא ברכה מחמת הספק,⁴⁶ אמנם כפי הנראה המנהג הנפוץ בכל הדורות היה פחות לחוש לשיטה זו. אף על פי כן, יש הנוהגים לכסות את כל הלחמניות בעודן בצק, וכך גם לשיטה זו יש לברך על ההפרשה, כיוון שעל ידי כיסוי המפה הן הצטרפו מחדש לכדי כמות המחייבת בהפרשה.

שיטה ב' - הפטור הוא רק כשמחלקים חתיכות קטנות של בצק לאנשים רבים, ולא כשמחלקים את המאפים לאחר האפייה. כן כתב הט"ז (שם ס"ק ב), שה'עושה עיסה לחלקה בצק - פירוש לכל אחד פחות מכשיעור חלה', וכן כתב הש"ך (שם ס"ק ה): 'לחלקה בבצק - לאנשים הרבה...', וכן כתב הגר"א (שם ס"ק ז); וכן כתב ה'פתחי תשובה' (שם ס"ק ב):

ליישב מנהגינו שנוהגות הנשים בע"ש ללוש רק שיעור חלה... ונוטלים חלה ומברכים... דדעתם לחלק לחמים... **דלא הוי לחלקה לאנשים הרבה.**

שיטה ג' - הפטור הוא רק כשמחלקים את העיסה לחתיכות בצק שייאפו בזמני אפייה שונים, כלשון ה'מעדני מלך' (הובא ב'פתחי תשובה' שם): 'דדוקא אם מחלקה שלא לאפות עכשיו הכל אלא מסעודה לסעודה... אבל המחלק עיסת בצק לאפות מיד הכל לא נפטר'. לשיטה זו כשלשים ומחלקים לשם אפייה באותו זמן - ניתן להפריש חלה בברכה.

שיטה ד' - הפטור נאמר בכל מקרה שבו הנשים מקפידות שהעיסות לא תבאנה לידי צירוף; כלשון ה'פתחי תשובה' (שם לדעה אחרונה):

דדוקא אם דעתו לחלקו באופן שלא יבואו אח"כ לידי צירוף לעולם שאז היא חלוקה המתקיימת פטורה ואין חילוק בין איש אחד לאנשים הרבה אבל אם דעתו לצרפה בעת אפייה... ואין חלוקת הבצק הזה סופה להתקיים לא מקרי עושה לחלק ע"ש.⁴⁷

מכאן לנידון שלנו: כאשר מכינים עיסה הגדולה המתחלקת למיני מאפה שונים בעלי טעמים שונים (בצק רגיל ובצק מתוק, עוגות שוקולד ועוגות פרג וכדומה) וכל סוג מאפה קטן מכמות החייבת בחלה (1.700 ק"ג בקירוב), קיימת סבירות שאישה לא תסכים לערב

46. תוס' ברכות לו ע"ב, ד"ה לחם, בשם רבינו יחיאל.

47. וכן דעות: חלת לחם, סי' ה ס"ק טז; חזו"א, יו"ד סי' קצח ס"ק ג; לקט העומר, פ"ו סעי' ט', והע' כט-ל; שמירת שבת כהלכתה ב, סי' מב סעי' יא.

שוב את העיסות. לפיכך, לשיטה ד' פשוט שדין העיסה הגדולה כ'עושה עיסה על מנת לחלק', והיא פטורה מהפרשת חלה. אולם לשיטות ב-ג, חייב להפריש חלה, כי החלוקה בין העיסות אינה כדי לחלק אותה לכמה אנשים. אמנם ייתכן שבמקרה זה שיוצרים עיסות בטעמים שונים; כולם מודים שהעיסה פטורה מהפרשה. לפיכך העצה היא להפריש חלה מהעיסה הגדולה ולומר 'הרי זו חלה', אך לא לברך על הפרשת חלה.⁴⁸

20. הדברת יונים, חובת השוכר או המשכיר

שאלה | אני משכיר דירה בהתאם לחוזה המופיע באתר 'דין תורה'. השוכר מתלונן על יונים שמקננות מעל הדירה, והיציאות שלהן מלכלכות לו את הכביסה. האם זו חובת המשכיר להדביר את היונים, או שזו חובת השוכר?

תשובה | חובת המשכיר לתקן את הדירה בכל מה שנוגע לשימוש הטבעי בה, וכפי שנקבע בשולחן ערוך (סי' שיד סעי' א-ב):

המשכיר בית לחבירו, חייב להעמיד לו דלתות ולפתוח לו החלונות שנתקלקלו ולחזק את התקרה ולסמוך את הקורה שנשברה ולעשות נגר ומנועול. וכן אם נפחתה המעזיבה והתקרה בד' טפחים, חייב לתקנה; וכן כל כיוצא בזה מדברים שהם מעשה אומן והם עיקר גדול בישיבת הבתים והחצרות... השוכר חייב לעשות מעקה ומזוזה ולתקן מקום המזוזה משלו. וכן אם רצה לעשות סולם או מרזב, או להטיח גגו, הרי זה עושה משל עצמו. הגה: והוא הדין כל דבר שאינו מעשה אומן. ובכל אלו העניינים הולכים אחר מנהג המדינה.

בחוזה של 'משפטי ארץ' נכתב שתיקונים המצריכים בעל מקצוע הם באחריות המשכיר, וזאת על פי מנהג המדינה המקובל.⁴⁹ לגבי הדברה, אכן אין פירוט בחוזה על מי חלה האחריות. ספר 'עמק המשפט' (שכירות בתים נד) חילק בטוב טעם בין חרקים הבאים מחמת מצבו של הבית, ואז הדבר באחריות המשכיר, לבין חרקים הבאים מסיבות אחרות, שאין להן קשר למצב הבית, ואז הדבר באחריות השוכר, שכן ההדברה היא חלק מאחזקה טבעית של דירה, כניקיון וכדומה. גם אם נחלק על דבריו ונאמר שמכיוון שמדובר ב'מעשה אומן', ובדבר הדורש בעל מקצוע, החובה מוטלת על המשכיר והוא חייב בה על פי החוזה; נראה שבמקרה זה, כולי עלמא יודו שמדובר במפגע שהוא חיצוני לבית, ועל כן אין סיבה שהמשכיר יהיה מחויב לטפל במפגע זה, כשם שאין לו אחריות על כל דבר אחר שקורה מסביב לדירתו.

48. עי' במאמר הרב יואל פרידמן, 'הפרשת חלה מעיסה המחולקת לעיסות קטנות', אמונת עתיד 96 (תשע"ב), עמ' 26-32.

49. וראה בספר עמק המשפט, הלכות שכירות בתים סי' לה, באריכות.

21. תשלום עבור יסודות בנייה לשכן

שאלה | אנחנו דיירים בבניין בן ארבע קומות, כולל קומת הקרקע. לפני שבע שנים, השכן מקומת הקרקע בנה תוספת של שלושה חדרים לבית שלו, ושילם על בניית היסודות שהיה בהם צורך 20,000 ₪. כיום אני רוצה לבנות מעל התוספת שבנה, בקומה שלוש. כמובן שאני צריכה לדלג על קומה, ולשלם מכספי הפרטי עבור העמודים והתקרה של השכן מתחתי ומעלי. אך גם השכן מקומת הקרקע רוצה שאני אשלם לו, חצי מעלות בניית היסודות שבנה, אף על פי שאני בונה רק חדר אחד. שאלתי היא האם עלי לשלם לשכן מדירת הקרקע עבור היסודות? נראה לי שעלות בניית היסודות אמורה להתחלק בין כל דיירי הבניין. האם עלי לשלם את החלק של השכנים (מהקומות האחרות), שעוד לא בנו בכלל?

תשובה | תשלום על היסודות שנבנו מבוסס על שני דברים: 1. קניית חלק מהבסיס, כפי שביאר ה'נימוקי יוסף' (בבא בתרא דף ג ע"א בדפי הרי"ף), שאחד שבנה דבר שמשמש לאחר מכן גם את האחרים, כוונתו להקנות את השטח לכל המשתמשים בו לכשישלמו.⁵⁰ 2. 'נהנה' - כלומר כיוון שהדיירים בקומות העליונות נהנים מעבודתו של דייר קומת הקרקע, הם צריכים להשתתף בהוצאות שלו (שו"ע, חו"מ סי' קנח סעי' ז). מכיוון שהתשלום הוא על קניית השטח או מחמת ההנאה שלך מעבודתו, עליך לשלם על החלק שקנית או לפי ההנאה שלך מהשטח. כלומר אם היסודות הם על שטח גדול יותר מהשטח שאת זקוקה לו, אינך צריכה לשלם על כל עבודתו, אלא רק על החלק שמועיל לך, ועל כן צריך לשער באיזה חלק את משתמשת, מתוך היציקה שלו. לגבי השאלה האם בהשתתפות שלך צריך לקחת בחשבון את האפשרות שבהמשך גם הדיירים האחרים ירצו לנצל את היסודות הקיימים, נראה שבשלב זה מכיוון שהם לא בונים, אין לך אפשרות להתחשב במה שיעשו בעתיד, אלא עליך להתחלק איתו בחצי מההוצאה על השטח שאת משתמשת בו. לאחר מכן, אם ירצו דיירים נוספים לבנות, הם ישלמו לשניכם את חלקם בשטח.

22. הוצאת ילד מהגן באמצע השנה

שאלה | יש לי סכסוך כספי עם מנהל הפעוטון שילדי היה רשום בו, ואני מעוניין לשמוע את דעת ההלכה בנידון. הפרטים הם כדלקמן: הילד שלי טופל בפעוטון במשך שנתיים. הוצאנו אותו מהפעוטון בסוף חודש יוני בשנה השנייה, ונדרשנו לשלם גם עבור החודשים יולי - אוגוסט, למרות שהוא לא היה שם בפועל ולו יום אחד במהלך החודשים הללו! טענותיו של מנהל הפעוטון הן שבשנה הראשונה חתמנו על חוזה שבו הדבר היה כתוב, והיינו צריכים לדעת זאת. בעל הפעוטון לא מצא את החוזה מהשנה הראשונה, ואנחנו באמת לא זוכרים אם חתמנו על חוזה כזה, או לא. מה שבטוח הוא שלא ידענו מעולם כי נידרש לשלם אם נוציא את הילד לפני סוף השנה, כאמור לעיל.

50. ראה שו"ע, חו"מ סי' קנז סעי' י; ונתיבות המשפט, לשו"ע שם ס"ק ז.

עוד טוען בעל הפעוטון, שהתכנון הכלכלי של הפעוטון מתחילת השנה, מבוסס על סך כל ההכנסות הצפויות מידי חודש, בהתאם למספר הילדים, וברגע שילד אחד יוצא - זה פוגע בהכנסות. לגבי טענה זו, שאלתי את המנהל הקודם של הפעוטון, שהיה אך לפני שנתיים בתפקיד, והוא אמר לי במפורש שאין זה נכון, ולא כך בונים את תקציב הגן. השאלה היא (על בסיס האמור לעיל בלבד!) אם אכן אני חייב לשלם על חודשים יולי - אוגוסט?

תשובה | בשאלה מעין זו ראוי לפנות לבית דין או לרב שיכריע. אך נכתוב כמה עקרונות כלליים. לגבי החוזה שחתמתם עליו יש לדון בו כאשר ימצא, אך באופן עקרוני, אם נחתם חוזה, והוא נעשה כדין, הרי שהוא מחייב את הצדדים. גם בלא חתימה על חוזה, בדרך כלל המנהג הוא לרשום ילד לגן או לפעוטון לשנת לימודים מלאה, אלא אם כן מסכמים מראש על תקופה חלקית בלבד.⁵¹ מלבד זאת, במקומות רבים מספר הילדים הוא מוגבל, וממילא כשנרשם ילד לגן, דוחים ילדים אחרים שרוצים להירשם לגן לכל השנה, ויש בזה גם 'דבר האבד', כלומר הפסד שלא ניתן לתיקון. על כן נראה שבאופן עקרוני, יש חובה לשלם לגן את מלוא התשלום על כל השנה, אלא אם כן הוצאת הילד היא מחמת אונס; למשל אם התברר שהגן אינו מתאים לו וכדומה. אך כפי הנראה אין זה המקרה כאן, כיוון שהילד היה רוב השנה בגן.⁵² לגבי שיעור התשלום, בדרך כלל אם הפועל אינו עובד צריך לנכות לו משכרו, ולשלם לו רק כ'פועל בטל', דהיינו בניכוי הרווח של העובד מכך שאינו צריך לעבוד. אך אף על פי כן, אם אין הנאה של ממש בביטול המלאכה, כיוון שבלאו הכי הגנות עובדות עם הילדים האחרים, נראה שאין מקום לנכות, ויש לשלם את התשלום במלואו.⁵³

23. פשיטת רגל

שאלה | ברצוני לשאול מה עמדת ההלכה במקרה שלקוח הזמין מוצר מחברה ושילם עבורו, ולפני העברת המוצר לקונה, פשטה החברה את הרגל, ומונה לה כונס נכסים. הלקוח מבקש לקבל את המוצר שעבורו הוא שילם (שנמצא במלאי החברה). כונס הנכסים מסרב לכך, וטוען שיש בכך העדפה לנושה זה על פי נושים אחרים, ולכן הפתרון הוא לחלק את כל נכסי החברה בין הנושים על פי מבחנים משפטיים אחרים. מהי דעת ההלכה בנידון?

תשובה | בנושא פשיטת רגל, נחלקו הדעות בין הפוסקים. ראה 'פתחי חושן' (הל' הלואה פ"ב הערה סג), שהביא מקורות רבים מספרי השו"ת, שמהם עולה שאם הייתה מחילה מתוך הכרח על חלק מהחובות, היא אינה מחייבת את המוחל, ולכשירחיב לחייב - יכול המוחל לשוב ולתובעו.

51. ראה פתחי חושן, הל' שכירות פ"י הערה א, על פי דברי שו"ת דברי מלכיאל ג, ס' קנא.

52. שו"ע, חו"מ ס' שלג סעי' ב. בעניין זה ראה בפתחי חושן, הל' שכירות פ"י סעי' ז ובשו"ת משפטי ארץ בפרק על חזרת מעסיק.

53. כך מכריע פתחי חושן, הל' שכירות פ"י הערה כב.

אמנם הוא דן שם בשאלה, האם משום 'דינא דמלכותא דינא', יש לחלוקה אחרי פשיטת רגל תוקף. הוא מכריע שאם מדובר בחברה בע"מ, נראה שבוודאי שהמסחר עמה הוא על דעת המנהג המקובל בחברות כאלו, ואם מדובר באדם פרטי, הרי שמדברי רבי עקיבא איגר (הגהות לשו"ע חו"מ סי' יב ס"ק יג) עולה, שיש למנהג הסוחרים תוקף בעניין זה. כך גם העלה שו"ת 'אגרות משה' (חו"מ ב, סי' סב). מאידך נראה ששו"ת 'מנחת יצחק' (ג, סי' קלד) חולק על כך, וסבור שאין לחלוקה אחרי פשיטת רגל תוקף, וכן האריך בזה שו"ת 'חלקת יעקב' (חו"מ סי' לב). דעה מחודשת הועלתה בשו"ת 'משנה הלכות' (ו, סי' רעז), ולפיה חברה בע"מ היא שותפות בתנאי שלא תהיה אחריות, ועל כן גם בלא החוק, הדין הוא בדומה להצעת בעל 'פתחי חושן', שאם פשטו את הרגל - בעלי החוב מפסידיים, אלא אם כן הייתה בזה רמאות. כך היא גם דעת הר"מ שטרנבוך (שו"ת 'תשובות והנהגות' ב, סי' תשא).

ראה עוד במאמרו של הרב שלמה דיכובסקי (תחומין יח, עמ' 26) שמחזק את גישת ה'אגרות משה' ורואה בתקנה של פשיטת הרגל את טובת החברה. הרב אברהם שרמן (תחומין יט עמ' 214 הערה 4) מציין עוד דעות רבות בעניין בפוסקים, שקיבלו את הסדרי החובות, כמנהג המדינה.⁵⁴

סיכום

נראה שלדעת רוב הפוסקים יש לחלוקה אחרי פשיטת רגל תוקף משום המנהג והחוק, ובוודאי אם מדובר בחברה בע"מ. במקרה של רמאות, יש מהפוסקים שמתירים לתובע לשוב ולתבוע, עד שיקבל את ממונו.

24. ויתור על ממון המגיע לי, והודעה לחייב שה' ישפוט ביני וביני

שאלה | אני עצמאי שנותן שרות. נתקלתי במקרה שלקוחה רכשה מוצר לתיתו במתנה לבנה, וביקשה שאתקין לו אותו בהפתעה, אמרתי לה שהמוצר מצריך הכנה, וכשאסיים להכינו, אתקין אותו לבנה. היא אמרה שתשלם לי במזומן, וגם אני רכשתי את המוצר במזומן. היא שילמה לי לפי הסיכום בינינו 2100 ₪, הכנתי את המוצר, והתקשרתי לבן כדי לתאם התקנה. בשיחת טלפון עם הבן הוא הודיע לי שכבר רכש את המוצר, ואין לו צורך במוצר נוסף. לאחר דין ודברים ארוך ביני לבין הלקוחה, אמרתי לה שתשלם כמה שהיא חושבת, וה' ישפוט ביני לבינה, ואם מגיע לי, אקבל זאת בדרך אחרת מבית דין של מעלה, ומבחינתי העניין סגור. לבסוף היא שילמה 200 ₪, וטענה שסחטתי אותה באיום של בית דין של מעלה.

שאלתי היא האם נהגתי שלא כשורה? האם זה 'מוסר דין לשמיים'? לא קיללתי ולא ביקשתי שיקרה לה כל רע. האם הייתי צריך לוותר לגמרי על מה שמגיע לי?

תשובה | הגמרא קובעת (בבא קמא צג ע"א):

'אמר רב חנן: המוסר דין על חבריו - הוא נענש תחילה, שנאמר: ותאמר שרי אל

54. ראה עוד תחומין כ, עמ' 79 הערה 1, שציין ל'חקרי לב', שחולק על כך.

אברם חמסי עליך, וכתוב: ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה; והני מילי, דאית ליה דינא בארעא (= דברים אלו אמורים רק כשיש לו דין בארץ).
וכתב הר"ן (על הרי"ף ראש השנה ג ע"ב):

ומוסר דין על חבירו. כמו ישפוט ה' ביני וביןך שאומרים כלום ראוי הוא זה שיענש חבירו על ידו...

הר"ן מוסיף ומביא את שאלת הראשונים, מדוע שרה נענשה, הרי לא היה לה בית דין ללכת אליו:

ושרה נמי להכי איענשה משום דהוה לה דיינא והוה לה למיזל קמיה (= ושרה נענשה משום שהיה לה דיין ללכת לפניו) דהיינו בית דינו של שם א"נ הוה לה למימר לאברהם מקמי הכי דאע"ג דליכא דיינא מיבעיא ליה למימר להווא פלניא מקמי דלישויה להקב"ה דיינא עליה (= תירץ שני: היה לה לומר לאברהם לפני התלונה לשמים שכן למרות שאין דיין צריך לומר לאותו פלוני לפני שעושים את הקב"ה דיין עליו).

מתירוצו השני עולה שגם כשאין בית דין יש חובה על הנפגע להודיע לשני שבכוונתו למסור דינו לשמים. בעקבות כך פוסק הרמ"א (חו"מ סי' תכב סעי' א):

אסור לבקש דין מן השמים על חבירו שעשה לו רעה. ודוקא דאית ליה דיינא בארעא (= כשיש לו דין בארץ). וכל הצועק על חבירו, הוא נענש תחלה (גמרא פ' החובל). וי"א דאפילו לית ליה דיינא בארעא (= דין בארץ) אסור לצעוק עליו, אלא אם כן הודיעו תחלה.

על כן אדם שיש לו אפשרות להביא את דבריו לבירור לפני בית דין או רב המוסכם על הצדדים, אסור לו לומר משפט כמו: 'ה' ישפוט ביני וביןך'. גם אם מדובר בדבר שאין כדאי להביאו לבירור אצל רב, או שאין מי שיכול לברור בעניינו מסיבות שונות, צריך להזהיר את השני, שבכוונתך למסור דינו לשמים, לפני שעושים זאת. אמנם בניסוח שהעלית בשאלה יש מקום להבין שאתה מוחל על הכסף ומתייאש ממנו, וייתכן שאין זו נחשבת מסירת דין לשמים, שכן אתה מוותר על הכסף, ומקווה שמשמים ישלימו לך ממקום אחר. אבל לאור המקורות המובאים לעיל, נראה שעדיף להימנע מסגנון זה בכלל.

25. בעיות שונות בקנייה ממכונה למכר משקאות (הרב אריאל בראלי)

- שאלה | 1.** מי שמצא עודף בתא של מכונת משקאות, האם צריך להחזירו לבעל המכונה?
2. מי שקיבל מהמכונה שתי פחיות בטעות, מה עליו לעשות?

3. האם מותר להכות במכונה כאשר המטבע נתקע?
 4. במקרה שאדם שילם עבור משקה ולא קיבל אותו, והלך לדרכו. האם מותר למי שראה זאת להוציא פחית במקומו, על ידי הכנסת היד לתוך המכונה?

תשובה | 1. כסף הנמצא בתא של מכונת המשקאות יכול להגיע משני מקורות. אפשר שהמכונה הוציאה עודף בטעות, והכסף שייך לבעל המכונה, ואפשר שקונה שכח ליטול את העודף שלו. היות ובעל המכונה מודע לספק העומד בפני המוצא, מהו מקור הכסף, הוא מתייחס מראש ולכן המוצא יכול לקחת את הכסף לעצמו. ניתן לדמות זאת להלכה הנמצאת ברמב"ם:⁵⁵ 'תמרים שמשיר אותן הרוח מותרות, שהבעלים מחלו אותן לכל אדם וזו היא חזקתן'. בכל מקרה אין בעל המכונה זוכה בכסף מדין 'קניין חצר', היות והתא במכונה אינו נחשב ל'חצר המשתמרת'.⁵⁶

2. כאשר המכונה מוציאה שתי פחיות, הרי ברור שהפחית היתרה שייכת לבעל המכונה, ולכן מוטלת על המוצא מצוות השבת אבדה. עליו לנסות לאתר את בעל המכונה ולהשיב לו את אבדתו. דין זה עולה מתוך המובא בגמרא בבא מציעא (כא ע"ב), לגבי עצי זית שהשירו פירות לרשות הרבים, שיש להחזירם לבעליהם, כי ניכר שהגיעו מעץ זה, ולא השאירם עוברי אורח. אך אם המכונה מוצבת במקום שידוע שיש שם אנשים רבים שאינם מחזירים אבדות, אז בעל המכונה מתייחס מראש, ואין חובה להחזיר את הפחית הנוספת.

3. אין היתר להזיק כדי לגבות חוב. לכן אם ישנה אפשרות לדבר עם בעל המכונה, יש לעשות כן. אם אין בנמצא מספר הטלפון שלו, מותר להכות קלות על המכונה מתוך הנחה שיש סיכוי שהכסף יצא, ולא ייגרם נזק למכשיר. הכלל הוא שמותר לאדם לעשות דין לעצמו כדי להחזיר לעצמו את כספו,⁵⁷ אך עליו להיזהר שלא לגרום לנזק מיותר (בבא קמא כח ע"א 'היה לו לשומטו').

4. מי ששילם ולא קיבל תמורה, זכאי לבקש החזר מבעל המכונה. כאשר המכונה לא הוציאה פחית, מה שנשאר בתוך המכונה עדיין אינו שלו. ואף שבעל המכונה חייב להחזיר לו את כספו, אין לכך השלכה על רשותו להוציא מה שתקוע במכונה, לכן אסור להכניס את היד ולהוציא פחית במקרה זה.

26. נזקים שנגרמו בעקבות השאלת רכב (הרב אריאל בראלי)

שאלה | אדם שאל רכב משפחתי לצורך נסיעה לשבת. הדרך התארכה מעבר למצופה, וכדי להגיע לפני שבת היה צורך לנסוע על שולי הכביש. צמיג של הרכב נחתך מברזל, ובכל זאת הנהג המשיך בנסיעה עד כניסת שבת. הנזק שנגרם לרכב היה השחתת הצמיג והמתלה של הגלגלים. הרכב היה במוסך במשך יומיים. באלו נזקים חייב הנהג?

55. רמב"ם, הל' גזלה ואבדה פט"ו.

56. שו"ע, חושן משפט הלכות מקח וממכר סי' ר סעי' א.

57. שו"ע, חושן משפט סימן ד סעי' א.

תשובה | שואל חייב בכל נזק שנגרם לחפץ, חוץ מ'מתה מחמת מלאכה'.⁵⁸ כאשר צמיג מתפוצץ בנסיעה רגילה, שואל פטור מלשלם, כי על דעת כן קיבל את הרכב,⁵⁹ ונחשב ל'מתה מחמת מלאכה'. אך על צמיג שנחתך מחמת נסיעה בשוליים לא ניתן לומר כן, ולכן חייב השואל על תיקון הצמיג. ניתן לדמות זאת למשנה (ב"מ פ"ו מ"ד): 'השוכר את הפרה לחרוש... בבקעה וחרש בהר אם נשבר הקנקן חייב'. לגבי המתלה, חייב השואל לשלם עליו מדין 'מזיק', משום שהוא נסע ברשלנות על צמיג בלי אויר. אולם על נזק שנגרם בשל כך שהרכב נשאר במוסך למשך יומיים אין לחייב את השואל, מפני שזהו נזק עקיף.⁶⁰

27. צרכנות ומסחר הוגן (הרב שלמה אישון)

שאלה | באיזה הפרש בין מחיר שמציע יהודי למחיר שמציע גוי, אין חובה לקנות מיהודי, ומותר לקנות מגוי? לדוגמא: מחיר של ליטר שמן זית מתוצרת הארץ - עבודה עברית, הוא 44 ש"ח, ואילו מחירו של ליטר שמן זית באותה איכות מתוצרת חוץ (ספרד), הוא 33 ש"ח. יש לציין שאנו צורכים כליטר שמן זית בחודש.

תשובה | נאמר בתורה (ויקרא פרק כה יד): 'וְכִי תִמְכְּרוּ מִמֶּכֶר לַעֲמִיתְכֶּם אוֹ קָנָה מִיַּד עֲמִיתְכֶּם אֶל תֹּנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו, מֵבִיא שֵׁם רִשִּׁי אֶת דְּרֹשֶׁת חֲז"ל: מנין כשאתה מוכר, מוכר לישראל חברך, תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מוכר, ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך, תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך.

הרמב"ם והשולחן ערוך לא הביאו זאת להלכה, אולם בשו"ת הרמ"א (סי' י), הוא פסק כך להלכה, והדגיש שאין לומר שדין זה הוא רק כאשר המחירים זהים, אלא שגם כאשר הגוי מוזיל, אם הדבר אפשרי, יש לקנות מיהודי. נשאלת השאלה עד איזו שיעור הוזלה שהוזיל הגוי, עדיין יש לקנות דווקא מיהודי, ומאיזה שיעור הוזלה שהוזיל הגוי, מותר לקנות ממנו ולא מהיהודי?

בעניין זה נכתב בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ג סי' קכט):

עדיין יש לעיין כמה השיעור ההפסד בזה, שיפטור עי"ז מלקנות מישראל, ואם נאמר דרך בשיעור הפסד מרובה נפטר בזה, אז היינו באים להמבואר בפוסקים,

58. שו"ע, חו"מ סי' שמ סעי' א).

59. אמנם לדעת הרמב"ן (בבא מציעא צו) המשאיל פשע בכך שנתן כלי שאינו כשיר לעמוד במשימה, ולפי זה יש לדון בתקר שנגרם מחמת מסמר, משום שאין כאן פשיעה, והדבר תלוי במחלוקת הש"ך והסמ"ע לגבי חרב שאולה שנפלה בשבי; עי' סמ"ע לשו"ע, חו"מ סי' שמ סק"ח.

60. שו"ע, חו"מ סי' שז סעי' ו. יש הסוברים שניתן לחייב שומר שאינו מחזיר בזמן את החפץ מדין 'שבת', על פי תשובת נודע ביהודה, (חו"מ ב, סי' נו). אולם הרב דב ליאור והרב צבי בן יעקב הורו לנו שזה נכון רק בשוכר.

לענין השיעור הפסד מרובה, הנאמר בפוסקים לענין או"ה, דיש סוברים לחלק בין עני לעשיר, ויש סוברים דאזלין בתר שתות מהקרן... אכן מצאתי בס' דרכי תשובה (יו"ד סי' קנט ס"ק ז), שהביא מס' מרבה תורה (סק"ח), שכתב, די"ל דדוקא כשהריבית שיקח מהעכו"ם, הוא פחות משהו פרוטה, אז יקדים הישראל, אבל אם הריבית שיקח מהעכו"ם, הוא כשיעור שוה פרוטה, העכו"ם קודם וסיים בצ"ע עיי"ש, ולפי דברינו גם נדון דידן דינו כמו בריבית, ולמעשה צ"ע כמו בשם כנ"ל.

מכאן שאם ההפרש בין המחיר שמציע הגוי לבין המחיר שמציע היהודי הוא יותר משישית מהקרן - אין חובה לקנות מהיהודי; אם ההפרש הוא פחות מ'שווה פרוטה' - יש חובה לקנות מהיהודי; אם ההפרש הוא בין שני השיעורים הללו - יש ספק אם להעדיף לקנות מהיהודי. בנידוננו, ההפרש בין המחיר שמציע הגוי לבין המחיר שמציע היהודי הוא למעלה משישית מהקרן, ועל כן מותר לקנות את תוצרת הגוי, הזולה יותר. עם זאת יש לציין את מה שכתבו בשם הרב קוק זצ"ל (מפי השמועה), שלקנות מיהודי זה גדר הדומה לגדרי הידור מצווה, ולכן השיעור הוא עד שליש (הרב אבינר, תחומין לב, עמ' 131).

28. זכויות יוצרים (הרב שלמה אישון)

שאלה | ברצוני לשאול כמה שאלות בנוגע לזכויות היוצרים על מערכת הפעלה של מחשב (windows) ועל מעבדי תמלילים (office) וכדומה.

1. קניתי מערכת הפעלה לאחד מהמחשבים שבביתי. לפי הגדרות המוצר, אסור להתקין את המערכת על שום מחשב אחר. האם בכל זאת מותר לי להתקין את מערכת ההפעלה שרכשתי על מחשבים אחרים שברשותי (לשימוש פרטי בלבד, כמובן). או להתקין מערכת הפעלה על המחשבים האחרים שברשותי בדרך לא חוקית אחרת, מאחר שכבר רכשתי את התוכנה? האם למוכר יש זכות להגביל את השימוש במוצר רק למחשב אחד?

2. המחשב שעבורו רכשתי את מערכת ההפעלה נתקע, וברצוני להתקין את המערכת שוב. נתקלתי בשתי בעיות: (א) שום טכנאי אינו מוכן להתקין מחדש את המערכת שבידי, מחמת יושנה. (ב) אינני בטוח שהדיסק המקורי עדיין ברשותי; יכול להיות שהוא הלך לאיבוד. השאלה היא, האם במציאות כזו מותר לי להתקין מערכת הפעלה במחשב באופן לא חוקי, מאחר שכבר רכשתי את מערכת ההפעלה למחשב הזה?

3. אם התשובה לשאלה הקודמת היא שהדבר מותר, האם זה משנה אם מערכת ההפעלה שאני רוצה להתקין זהה למערכת המקורית שהייתה בידי, או שמדובר במערכת הפעלה מסוג שונה?

תשובה | 1. יש למוכר זכות להגביל את השימוש במוצר שקנית, ולאסור על התקנתו ביותר ממחשב אחד, ולכן אין להתקין את מערכת ההפעלה במחשבים נוספים.

2. היות שרכישת הדיסק, כמוה כרכישת רישיון להתקנת התוכנה במחשב אחד, אתה רשאי להתקין שוב על אותו מחשב את התוכנה שהייתה לך - גם אם הדיסק המקורי אבד, באמצעות דיסק אחר או בדרך אחרת.
3. הרישיון שהיה לך הוא להתקנת מערכת הפעלה מסוימת, ולכן אתה רשאי להתקין רק מערכת הפעלה כמו זו שהייתה לך.

29. הלואה וריבית (הרב שלמה אישון)

שאלה | נפסק ב'כתר, מחקרים בכלכלה ומשפט על פי ההלכה' (כרך א') עמ' 168, שהצמדה למדד המחירים לצרכן אינה נחשבת ריבית, ועל כן אינה מצריכה היתר עיסקא. יש לי שאלה על כך: כספו של אדם מסוים נמצא בחשבון עו"ש, והוא מלווה לחברו סכום נכבד למשך שנתיים. אם הכסף של המלווה היה ממשיך להימצא בחשבון העו"ש, הוא היה נפסד, שכן הכסף שבחשבון העו"ש אינו מוצמד למדד. יוצא אפוא שכאשר הלווה יחזיר את הכסף למלווה לאחר שנתיים, כספו של המלווה יתרבה גם מבחינת ערכו הנקוב וגם מבחינת ערכו הריאלי. לעומת זאת לולא היה מלווה את הכסף לחברו, לא היה מרוויח.

ברצוני להדגיש, שהדרך היחידה של אדם לשמור על הערך של כספו הינה באמצעות השקעה בפועל, וגם אז ההצמדה למדד שהוא מקבל, הינה נגזרת מתוך הריבית במשק, כך בכל אפיקי החיסכון וההשקעה. לדוגמא אם הריבית המשק הינה 7% והמדד הצפוי הינו 4.5%, אז בתכנית חיסכון, המשקיע יוכל לקבל 2% + מדד. ואם כמו היום, הריבית במשק נמוכה מהמדד, אז הבנקים כלל אינם מציעים פיקדונות צמודים, וגם בשוק, המקמ"ם הצמודים הקצרים נסחרים בתשואה שלילית. (גם מבחינה כוללת, לא יכול להיות שסתם כסף יהיה צמוד, משום שאם כל הכסף הפנוי יהיה צמוד, לא תהיה משמעות לאינפלציה [בעצם היא תהיה אין סופית]). בסופו של דבר גם מבחינה ריאלית, אמנם כספו של הלווה לא התמעט אבל כספו של המלווה גדל.

אשמח לדעת מדוע בכל זאת הצמדה למדד אינה חייבת בהיתר עיסקא?

תשובה | נושא זה מוסבר באריכות בנספח בספר כתר שם עמ' 138 ואילך ע"ש. עיקר העניין נעוץ בהבדל שבין המטבעות בימי חז"ל, שהיו עשויות ממתכת יקרה, ואפשר היה לומר שיש להן ערך מוחלט; לבין המטבעות בימינו, שערכן נובע מכוח הקנייה שבהן. ועל כן אפשר לומר שכאשר הלווה פורע את ההלוואה במטבעות שכוח הקנייה שלהן זהה לכוח הקנייה שהיה במטבעות שלווה - אין בזה ריבית.

העובדה שאם אדם ילווה לבנק על ידי הפקדה בעו"ש, לא יקבל על כך הפרשי הצמדה, אין בה כדי להיות ראיה לכך שהפרשי הצמדה נחשבים לריבית. כך למשל, מותר להלוות פירות בהצמדה לשוויין הכספי, אף שכמובן מותר גם להלוות פירות, ולהתנות שאם יוזלו - יחזירין בלא הצמדה. עם זאת, כפי שונתב שם בסיכום, לעניין איסור ריבית בהצמדה, יש מקום להבחנה בין מצב של אינפלציה דוהרת, שבו אנשים נמנעו מלהשאיר את כספם בלא הצמדה, לבין מצב של אינפלציה נמוכה, כפי שקיים היום, שבו ערכו של

המטבע יקבע בהתאם לערכו הנומינאלי בלא הצמדה. כמו כן יש מקום להבחין בין דרך מקח וממכר שבו אין איסור ריבית מהתורה ולכן ניתן להקל בהצמדה, לבין דרך הלוואה שבה ייתכן שיש מקום להחמיר לכתחילה.

30. הטבה לעובדים - מניות תמורת חלק מן המשכורת (הרב שלמה אישון)

שאלה | חברה צ'ק פוינט היא חברה ישראלית ציבורית הנסחרת בבורסה בארה"ב. החברה מפעילה תכנית הטבה שנקראת ESPP, לעובדי החברה המעוניינים בכך. התכנית מאפשרת לנכות מהשכר של כל עובד עד סכום של 15% מהשכר החודשי, ואחת לחצי שנה, קונה החברה עבור העובד מניות של החברה, בהנחה גדולה מאוד, בסכום שנצבר עבורו לאורך חצי השנה. העובד יכול לבחור אם לשמור את המניות ולמכור אותן כעבור זמן, או למכור את המניות מיד, ולקבל באופן מיידי את הסכום שהחברה צברה עבורו, בתוספת ההנחה במניות. לדוגמה, עובד ששכרו הוא 10,000 ש"ח, המשתתף בתכנית, יקבל כל חודש את שכרו בניכוי 1,500 ש"ח. ולאחר חצי שנה ייצבר לזכותו סכום של 9,000 ש"ח. נניח שסכום ההנחה לאותה חצי שנה נקבע על 20% (סכום ההנחה תלוי בביצועי שוק המניות לאורך חצי השנה, אך גובה ההנחה יהיה 15% מינימום), החברה תקנה עבור העובד מניות בסכום של 10,800 ש"ח. אם העובד ירצה, הוא יכול למכור את המניות באופן מיידי ולקבל את תמורת המניות שנקנו עבורו, סך 10,800 ש"ח. לאור המתואר לעיל, השאלה המתעוררת היא האם אין חשש ריבית במקרה זה. מאחר שהחברה עיכבה חלק ממשכורתו של העובד לאורך חצי שנה, ולאחר מכן הוא מקבל לידיו סכום גדול יותר.

תשובה | אכן במצב כזה יש חשש ריבית. עיכוב השכר על ידי החברה, כמוהו כהלוואה שמלווה העובד לחברה. הלוואה זו פורעת החברה לאחר חצי שנה על ידי מניות ששווין גדול יותר מקרן ההלוואה, וזו ריבית. אפשר יהיה להשתתף בתכנית כזו רק אם ההטבה תיעשה על פי היתר עיסקא שעליו תחתום החברה.

31. סוגים שונים של הלוואות בין חברות (הרב שלמה אישון)

שאלה | הנני בעלים ומנהל של חברה בע"מ, בשותפות עם יהודים.

א. החברה משקיעה באג"ח אחרי ההנפקה, בדרך כלל בשוק המשני בארץ ובחול. האם יש איסור ריבית בהלוואות בין חברות? שהרי לא מדובר ב'לשון את אחיך', כי אין יורדים לנכסי בעלי החברה הלווה, גם במקרה של חדלות פירעון.

ב. ברצוני לשאול האם במקרים הבאים יש איסור ריבית:

החברה לווה מחברות אחרות, בבעלותי ושלא בבעלותי, וזוקפת ריבית בגינם. החברה מוכרת ניירות ערך ב'שורט' (דהיינו לווה נכס תמורת עמלת שאילה). כמו כן החברה משקיעה באופציות שתמחורן מגלם נגזרת ריבית. החברה משקיעה באג"ח של חברות בשלב שהם נסחרות בתשואות גבוהות (אג"ח זבל) שמשמעותן שאין נוהגים באג"ח כהלוואה מבחינה עסקית, אלא כאופציה או מניה. לדוגמא אג"ח של 'אלביט' הדמיה,

שנסחר בתשואה לפדיון של 50% לשנה, והשוק מגלם ריבית של 2% לשנה, בגלל שהשוק מאמין שהריבית והקרן לא ייפרעו במלואם, והספקולציה היא כמה ייפרע בפועל בשל הצלחתה העסקית של החברה.

החברה מפקידה ולווה כספים מבנקים בארץ ובחו"ל.

תשובה | א. בנוגע לאיסור ריבית בין חברות - נחלקו בכך פוסקי זמננו. הגישה הרווחת היא שחל איסור ריבית במקרים שבהם החברה מלווה לאדם פרטי. במקרים שבהם החברה היא הלווה (גם אם לווה מאדם פרטי), דעת הגר"מ פינשטיין (אגר"מ יו"ד ח"ב סי' סג) שאין בכך איסור ריבית כלל; דעת הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה חלק א' סימן כ"ח) שיש בכך איסור ריבית דרבנן; ודעת הגרצ"פ פרנק (הר צבי יו"ד סי' קכו) שיש בכך איסור ריבית מדאורייתא. מכאן שכאשר מדובר בהלוואה בין חברות (כלומר שגם המלווה וגם הלווה הם חברות) - יש על מי לסמוך שאין בכך איסור ריבית. אך כאמור, הדבר אינו מוסכם על כל הפוסקים, ולכן טוב לעשות היתר עיסקא.

ב. בנוגע לשאלות הבאות, הרי שאם מדובר בעסקה בין חברות, הכול כפוף לאמור לעיל. להלן נדון בשאלות, בהנחה שאיסור ריבית נוהג גם בין חברות.

מכירה ב'שורט': היות שעמלת ההשאלה נקבעת בהתאם לאורך תקופת ההשאלה, הרי זו בעצם ריבית (אף שאינה נקראת כך). גם השימוש במונח השאלה אינו מדויק כאן, משום שהשואל אינו מחזיר את אותו נייר הערך שהשאל, אלא נייר ערך אחר - זהה, ולכן זוהי בעצם הלוואה בריבית האסורה.

גם אילו לא הייתה עמלת השאלה, עלול הדבר להיות אסור לפי דיני הלוואות חפץ תמורת חפץ, אך לא ניכנס לכך, כי כאמור, בכל מקרה הדבר אסור מחמת עמלת ההשאלה.

השקעה באגח"ם נושאי ריבית: אם לחברה המנפיקה אין היתר עיסקא - ההשקעה אסורה.

עסקאות עם בנקים בארץ: עסקאות אלו מותרות, משום שיש לבנקים היתר עיסקא. עסקאות עם בנקים בחו"ל: אם מדובר בבנקים של גויים - מותר לעשות איתם עסקאות. אם מדובר בבנקים של יהודים - יש לבדוק אם יש להם היתר עיסקא.

32. איסור ריבית בהלוואות בין חברות (הרב אורי סדן)

שאלה | ביררתי ביסודיות את נושא האג"ח של הבנקים, וראיתי שכמעט בכל הבנקים נעשית הנפקת האג"ח על ידי חברת בת, ולחברת הבת אין היתר עיסקא משלה. אולי יש מקום לומר שכיוון שחברה זו מוגדרת תאגיד עזר, אין זה דומה לשאר חברות הבת, אבל קשה מאוד להכריע בזה, ולמעשה מבחינה משפטית היא מתנהלת לגמרי כשאר חברות הבת, עם הנהלה נפרדת וכו'. יש בנק אחד שנעשה בו היתר עיסקא גם לחברת ההנפקות, והוא בנק ירושלים, אבל גם בו נעשה הדבר רק לפני כמה שנים. כפי שהבהרתי במכתבכם הקודם, גם אתם סוברים שהיתר עיסקא של חברה אינו מועיל לחברת הבת שלה, אם כן צריך עיון גדול, איך האגח"ם של הבנקים מותרים [כמו לאומי מימון, אגוד

הנפקות, פועלים הנפקות, וכו']. לכאורה לא צריכה להיות בעיה, לפחות מכאן ולהבא, לעשות היתר עיסקא גם לחברות בת אלה, אבל הדבר טרם נעשה. בדקתי גם היתרי עיסקא של הבנקים הישנים, אם בכלל כתוב בהם שההיתר כולל את חברות הבת, וראיתי שברבים מהם הדבר לא נזכר.

בנוגע להיתרי העיסקא, אכתוב כאן פירוט של החברות המנפיקות אגח"ם, שחשוב לי כרגע לדעת את התאריכים של ההיתרים שלהם, לפי המסמכים שיש לכם, ואשמח לקבל בהמשך גם את השאר. כמובן אם יש לחברה כמה היתרים, צריך לרשום את התאריך הראשון.

(א) בזק (ב) סלקום (ג) הפניקס (ד) שופרסל (ה) בריטיש ישראל (ו) פז נפט (ז) כללביט (ח) מכתשים (ט) הראל (י) דקסה (יא) מטריקס (יב) מנורה (יג) נצבא (יד) כלל תעשיות (טו) אפריקה ישראל להשקעות.

עוד רצוני לדעת האם לפרוטרום, רמי לוי ודש איפקס - יש היתרי עיסקא?

תשובה | לגבי תאגיד עזר בנקאי, מסתבר כי היתר העיסקא שעליו חתום הבנק עצמו, מחייב גם אותו. זאת משום שצורת התארגנות של הבנק, מאפשרת לנהל כמה תחומים בנפרד, אך בסופו של דבר, כאשר נחתם הסכם של אדם מול הבנק, ברור לשני הצדדים כי הבנק ייתן את השירות בעצמו או באמצעות תאגידי עזר בנקאיים שברשותו, מבלי להבחין ביניהם. לעומת זאת חברות בת בנקאיות, מסתבר כי דינן כשאר חברות הבת, העוסקות בתחומים שונים מתחומי חברות האם, ולעסקאותיהן אין לשעבד אלא את נכסיהן ולא את נכסי הבנק כולו. עדיין יש מקום להעלות את השאלה על שולחן גבוה, ואנו נעשה זאת בלנ"ד בהקדם.

לגבי היתרי עסקה לחברות שצינית:

(א) בזק - כה טבת תשנ"ב (ב) סלקום - ט"ז אייר תשנ"ט (ג) הפניקס - כ"ו שבט תשס"ד (ד) שופרסל - כ"ח אדר ב' תש"ל (ה) בריטיש ישראל - כ"ז אב תשס"ה (ו) פז נפט - יב שבט תש"ע (ז) כללביט - לכלל ביטוח אין הנפקה של אג"ח (ח) מכתשים - כה טבת תשס"ט (ט) הראל - להראל השקעות אין הנפקה של אג"ח (י) דקסה - איני מכיר (יא) מטריקס - אינם מחזיקים בהיתר עיסקא, השקעה באג"ח שלהם אסורה! (יב) מנורה - מנורה ביטוח - כ"ב תמוז תש"ע; מנורה החזקות - ז' כסלו תש"ן (יג) נצבא - ז שבט תשע"א (יד) כלל תעשיות - אינה נכללת במדד ת"א 100, לא ידוע לנו עליה דבר (טו) אפריקה ישראל להשקעות - ב' מנחם אב תשס"ג.

פרוטרום - אינה מנפיקה אג"ח; רמי לוי - יש היתר עיסקא; דש איפקס - אינם מחזיקים בהיתר עיסקא.

33. האם יש איסור ריבית בהלוואה פרטית בריבית נמוכה (הרב שלמה אישון)

שאלה | יש לי חבר שיש לו סכום גדול של כסף. הלה דר בארה"ב, ורוצה להשקיעו בארץ. במניות אין הוא רוצה להשקיע, והוא חשב על רעיון: לחבר הזה יש אח בצפון,

שבונה כעת בית עם צימר להשכרה. האח זקוק להלוואת משכנתא, והחבר שלי חושב לסכם עם אחיו להלוות לו במקום הבנק את הסכום, ולקחת ריבית נמוכה יותר מהבנק. השאלות הן: האם יש כאן איסור ריבית? אם כן, מה ההבדל בין הלוואה פרטית למשכנתא? אם צריך לעשות היתר עיסקא, כיצד יש לעשות אותו?

תשובה | יש כאן איסור ריבית כמו שיש גם בכל במשכנתא, ולשם כך יש לבנקים היתר עיסקא. אם חברך רוצה להלוות הלוואה זאת, הוא צריך לעשות היתר עיסקא. ניתן למצוא טופס היתר עיסקא פרטי, באתר של מכון כת"ר.

שאלת המשך (1) | בהמשך לתשובת הרב - ראיתי את שטר היתר העיסקא שלכם. שם כתוב שיש רווחים והפסדים, ויש שני שליש ושליש וכו'. אבל במקרה שלנו, הרי החבר שלי מלווה לאחיו בלי אפשרות להפסד - אלא אם כן יפשוט האח את הרגל וכדומה. איך ייתכן שמותר להלוות הלוואה כזו, אפילו עם היתר עיסקא?

שאלה נוספת: האח ירצה שאת כל הרווחים מהשכירות בעתיד יקבל אחיו (הלווה), והמלווה רוצה רווח של אחוז מסוים, שאיננו תלוי בהפסד, ושאננו תלוי בשליש ושני שליש, בדומה לבנקים. האם מותר לכתוב בהיתר העיסקא שחצי מהסכום יהיה הלוואה בלא רווח, וחצי יהיה פיקדון, והריביות על הפיקדון יהיו כאלו שיגלמו אחוזים ריאליים הדומים למשכנתא, על כלל הסכום? למשל, אם מלווים חצי מיליון, ורוצים שבעוד עשרים שנה יחזיר 650,000 (כך שירוויח פחות מהבנקים), האם ניתן לומר שרבע מיליון הם הלוואה, ורבע מיליון הם פיקדון עם ריבית של 150,000 (60%)? ואם כן, האם אין זו הערמה?

תשובה | יכול להיות הפסד, אם למשל ההכנסות מהשכירות לא יכסו את הוצאות הבנייה. נוסף לכך הלווה רשאי להשתמש בכספים גם להשקעות אחרות חוץ מהבנייה, וייתכן שבהם יהיה הפסד. לא שייך לקבל ריבית על פיקדון. פיקדון הוא כספו של המפקיד, ולכן אם הפסיד - המפקיד הוא הנושא בהפסד. הלוואות הניתנות דרך הבנק נעשות על פי היתר העיסקא, ואם היו הפסדים, המלווה והלווה שותפים בהפסדים. העניין הוא שקרוב לוודאי הלווה לא יצליח להוכיח שהפסיד.

שאלת המשך (2) | הבנתי מתשובת הרב כי ייתכן שיהיו הפסדים, וממילא הבנתי את עצם ההיתר של היתר העיסקא. לא הבנתי האם מותר להלוות חצי מיליון ש"ח ולהתנות לקבל 650 אלף. חצי יהיה הלוואה בלי ריבית (היינו 250 אלף), ובחצי השני (250 אלף), הם יהיו שותפים. האם יהיה מותר להתנות שכעבור תקופת זמן יקבל האח על החצי השני 400 אלף ש"ח, או שזה מוגזם, או שזה יהיה תלוי ברווחיו האמיתיים של האח מהשכרת הצימר? (מה שכמובן לא רצוי למלווה, שכן הוא רוצה רווחים קבועים)?

תשובה | עקרונית, אפשר להתנות גם על רווחים גבוהים מאוד, אלא שיש אומרים שכל זה רק כאשר יש אפשרות אפילו רחוקה שאכן תהיה השקעה כלשהי, שניתן להפיק ממנה רווחים בשיעור זה. והיות שהלווה רשאי להשקיע בכסף כראות עיניו, הרי ניתן לתלות שהשקיע בעסק הזה והרוויח, אלא אם כן הוא עומד בנטל הראיה שנקבע בהיתר העיסקא (שבועה), ומוכיח שלא הרוויח. יש מהפוסקים הסבורים שאף אם ברור שלא

הרוויח סכומים כאלו, הרי כל עוד קיימת אפשרות ללווה להישבע ולהיפטר בהתאם לתנאי היתר העיסקה, הרי שאם יחליט שלא להישבע, ניתן יהיה לגבות ממנו את מלוא הסכום שנקצב ביניהם - אף אם ידוע שלא הרוויח אותם.

34. הלוואות בהיתר עיסקא (הרב שלמה אישון)

שאלה | האם יכול להיות שיש אפשרות בהיתר עיסקא לגבות מיהודי 2000 שקל בחודש על הלוואה של 8000 שקל, והאם הוא יכול להלוות 8000 ולדרוש 22000, אחרי שנתיים?

תשובה | עקרונית, הדבר יכול להיות אפשרי. השאלה היא האם ההלוואה ניתנה אך ורק למטרה מוגדרת, או שהלווה רשאי להשקיע את הכסף בעסקים כראות עיניו. אם הלווה רשאי להשקיע את הכסף כראות עיניו - הרי כל עוד שקיימת אפשרות תיאורטית שירוויח סכום זה בעסק כלשהו - מותר. ויש אומרים שהדבר מותר, אפילו אם אין אפשרות תיאורטית לרווחים כאלה.

35. חוזה שכירות בדוי, לצורך קבלת מלגה (הרב שלמה אישון)

שאלה | אני מעוניין למלא טופס לבקשת מלגה ממשרד החינוך. הדרישה היא ממי שיש לו דירה בבעלותו - לצרף אישור על המשכנתא, וממי שמשכיר דירה - לצרף אישור שכירות (בשניהם יש צורך שיהיה רשום גובה התשלום); ומי שאין לו משכנתא או שכר דירה, אינו רשאי להגיש בקשה.

הבעיה שלי היא שאני משלם את המשכנתא לאדם פרטי (לאבא שלי). האם מותר לי להמציא חוזה שכר דירה, שעליו רשום בדיוק סכום המשכנתא שאותו אני משלם לאבא? בלי צירוף מסמך כזה, וודאי ידחו את הבקשה שלי למלגה.

תשובה | אכן יש הגיון בסברתך, שאין להבחין בין החזרת משכנתא לבנק לבין החזרת הלוואה להורים, אך למרות זאת נלע"ד שאין זה מתיר לשקר, ובמיוחד שיש גם חשש חילול השם אם תיתפס. זאת ועוד, משרד החינוך הוא הקובע את הכללים שעל פיהם ייתן את המלגה, ומשקבע את הכללים, אסור לחרוג מהם. אף אם הדבר נראה לך חסר היגיון, לכן אסור לך לצרף חוזה שכירות בדוי לשם קבלת המלגה.

36. עובדים ומעבידים (הרב שלמה אישון)

שאלה | אשתי עבדה לפני החתונה במשך שנתיים וחצי בניקיון. היו בתים שהיא עבדה בהם תקופות קצרות, והיה בית אחד שהיא עבדה בו ברצף בכל השנתיים וחצי, כולל בחופשות. כשאשתי באה לעבוד שם, מלכתחילה לא התנתה את עבודתה בכך שהמעסיקה תשלם ביטוח לאומי כחוק, אבל המעסיקה מיוזמתה אמרה לה שהיא משלמת עבורה ביטוח לאומי. ביודעה שהמעסיקה משלמת עבורה ביטוח לאומי, היא התמידה בעבודה זו, והגיעה עד לשם גם בחופשות כדי לא לפספס. אחרי שהתחתנה ועזבה את העבודה, היא גילתה שהמעסיקה שלה שילמה עבורה ביטוח לאומי רק במשך ארבעה חודשים, ושיש לה חוב של כמעט שלושת אלפים ש"ח לביטוח הלאומי.

כשביררנו איתה האם היא יכולה לשלוח לנו את התלושים, היא אמרה שיכול להיות שהיא פספסה כמה חודשים.

בביטוח הלאומי הציעו לנו לתבוע אותה בבית הדין לעבודה. יש לנו קושי מוסרי לתבוע אותה, שכן אנחנו יודעים שרוב האנשים אינם משלמים ביטוח לאומי על עובדי הניקיון בביתם הפרטי, ושהיא נהגה בהגינות יחסית, בכך שהיא שילמה על ארבעה חודשים. חשוב לציין שגם לא נחתם שום חוזה ביניהם, אלא כמו שנהוג בדרך כלל, המעסיקה פרסמה שהיא מחפשת עזרה בניקיון הבית, אשתי התקשרה, הגיעה והתחילה לעבוד בלא חתימה על חוזה העסקה. האם תביעה של המעסיקה בבית הדין לעבודה היא הגונה?

תשובה | גם על פי ההלכה יש חובה למעביד לשלם על העובד ביטוח לאומי. הן משום שהחוק בעניין הזה הוא בגדר של תקנת הציבור, ויש לו תוקף הלכתי, והן משום שברור שהעובד נכנס לעבודה על דעת כן, כפי שבאמת גם היה גם במקרה שלכם. המעסיקה הודיעה לכם שהיא משלמת ביטוח לאומי, ועל דעת כן אשתך התמידה בעבודתה. לכן הדבר הנכון הוא קודם כל לפנות למעבידה, ולבקש ממנה שתשלם את תשלום דמי הביטוח הלאומי עבור החודשים שפספסה - בהתאם למה שהיא מחויבת לפי החוק ולפי ההלכה. אם היא לא תסכים לכך - אין שום מניעה שתתבעו אותה, אלא שיש לעשות זאת בבית דין רבני לממונות, ולא בבית דין לעבודה. כמובן שאינכם חייבים לתבוע אותה, ואם קשה לכם מוסרית, ואתם רוצים לשמור על היחסים הטובים איתה ולהכיר לה טובה - כדאי שתנסו להגיע לפשרה, שתמנע את אי הנעימות הכרוכה בהגשת תביעה.

37. תשלומי חובה לשכיר (הרב שלמה אישון)

שאלה | במושב שאני משמש בו רב, יש בחור שעובד בתור נהג מונית שכיר. אני שואל שתי שאלות בשמו:

1. מעבידו של נהג המונית מדווח על ימי הבראה וימי מחלה לרשויות המס והמדינה, אף על פי שבפועל אין הוא משלם לשכירו את מה שמגיע לו בגינם. התלוש שהוא מקבל ריק, בלי פירוט רב מדי. שאלתו היא, האם הוא יכול ל'מיעבד' דינא לנפשיה, ולהפריש מהכספים שהוא מקבל עבור הנסיעות. הוא מתלבט, כיוון שלמעביד אין אפשרות לדעת כמה נסיעות הוא נוסע, ומה התשלום שהוא גובה עבור הנסיעות.
2. מעבידו נותן לו את האפשרות לקנות ארוחת בוקר או צהריים מכספו; וכמקובל. לצורך זה אין המשכיר נוקב לו בסכום, אלא הוא סומך על העובד שיקנה אוכל במחיר סביר.

ואולם השכיר מעדיף את האוכל הביתי, ואינו מעוניין לקנות אוכל בחוץ. שאלתו היא האם הוא יכול לגבות לעצמו את הכסף, ואם כן, איזה סכום?

תשובה | 1. על פי החוק חייב המעביד לשלם לעובד דמי הבראה, נוסף על שכרו. אם אינו עושה כך - הוא עובר על החוק, וכל שכן אם הוא מדווח לרשויות המס כאילו הוא משלם, ובפועל אינו משלם. (בנוגע לימי מחלה, לא ברור לי על איזה דיווח מדובר).

לחובה זו של המעביד יש גם תוקף הלכתי. לכן נלענ"ד, שאם אין לעובד אפשרות אחרת לקבל מהמעביד את המגיע לו - יוכל לעשות דין לעצמו, ולהפריש לעצמו כספים בגובה דמי ההבראה שהוא זכאי להם.

2. נראה שכל עוד אין המעביד נוקב בסכום, כוונתו היא שהעובד ייקח מכספי המונית את הסכום שאותו שילם בפועל עבור הארוחה. על כן אם הוא אוכל בבית, ייקח מכספי המונית את עלות האוכל הביתי - כפי שהוא מעריך זאת.

38. גניבה ונזקי ממון דיווח לחברת הביטוח (הרב שלמה אישון)

שאלה | ראובן הזיק את רכבו של שמעון. הרכב היה מבוטח. האם חייב שמעון למסור את פרטי ראובן לביטוח, או שהוא יכול להפעיל את הביטוח המקיף שלו מבלי למסור את פרטי המזיק, על אף ההפסד הכספי של השתתפות עצמית וכו', ולהשאיר את ראובן מחוץ לתמונה?

האם כאשר יודעים מי המזיק ואין מוסרים את שמו, ממלאים את התנאים לחיוב חברת הביטוח לשלם?

תשובה | למיטב ידיעתי, כאשר אתה תובע את הביטוח, אתה נשאל האם ידוע לך מי הפוגע, וכן מי לדעתך אשם וכו'. אם כך - עליך לענות אמת, כפי מה שידוע לך. אם חברת הביטוח לא מתעניינת בזהות הפוגע - אינך חייב להתנדב למסור לה.

